

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра української мови

Магістерська робота

освітній ступінь – магістр

на тему: «КАТЕГОРІЯ АВТОРИЗАЦІЇ У ТЕКСТІ ЩОДЕННИКА»

Виконала: студентка 2-го року навчання,
напряму підготовки
035.01 Філологія. Українська мова та література
освітньо-наукової програми:
«Теорія, історія української мови та компаративістика»

Сідак Ольга Артемівна

Керівник: Ясакова Н. Ю.
доктор філологічних наук, доцент

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Магістерська робота захищена
з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____
« ____ » _____ 20__ р.

Київ-2022

ЗМІСТ

Вступ	1
Розділ 1	
Репрезентація категорії авторизації в українській мові	6
1.1. Природа та структура категорії авторизації	6
1.2. Засоби вираження семантики авторизації в українській мові	16
1.3. Категорія авторизації у структурі тексту	26
Розділ 2	
Авторизовані конструкції у тексті щоденника	32
2.1. Лінгвістична своєрідність тексту щоденника	32
2.2. Авторизовані конструкції прямого засвідчення у щоденниках О. Довженка і О. Гончара	45
2.3. Авторизовані конструкції непрямого засвідчення	56
Висновки	74
Список джерел фактичного матеріалу	79
Список використаних джерел	79
Анотація	87

ВСТУП

Людина як творець мови, беззаперечно, впливає на те, як мова влаштована: якими є і як функціують її одиниці. Розуміння цього факту стало важливим кроком для розвитку лінгвістичної науки другої половини ХХ ст. Учені звернули увагу на дослідження явищ, які відображають антропоцентризм як сутнісну властивість мовної системи. До таких явищ належить, зокрема, модусна категорія авторизації.

Протягом останніх десятиріч категорія авторизації перебуває в полі зору функціонально зорієнтованих студій, зокрема, в галузях стилістики (О. Єтко, М. Кожина, М. Котюрова) й прагмалінгвістики (Г. Почепцов). Авторизація цікавила науковців, крім того, в межах зіставних досліджень. Вагомим внеском у вивчення цієї категорії є праці мовознавців, які розробляли питання семантичного синтаксису (М. Всеволодова, Г. Золотова, Т. Краснова, Т. Шмельова). Важливим напрямом осягнення специфіки авторизації стало її вивчення з погляду лінгвістики тексту (О. Баженова, С. Гричин, О. Долбик, О. Копитов, В. Філатова).

Окремі аспекти вияву авторизації висвітлювали у своїх працях українські науковці. Попри те, що в українському мовознавстві окремих шкіл або напрямів із вивчення категорії авторизації не сформовано, однак розвідки А. Агафонової, О. Гніздечко, О. Кадочнікової, Ю. Невської, В. Ожогана, В. Ригованової, О. Шатілової дають змогу комплексно дослідити репрезентацію цієї категорії на матеріалі української мови. Зокрема, А. Агафонова описала типологічні та функційно-семантичні аспекти авторизованих конструкцій української мови. В. Ожоган і О. Кадочнікова у спільній праці розглянули семантичні та формальні особливості вираження категорії авторизації в складних реченнях із пояснювальними відношеннями. О. Гніздечко та Ю. Невська зосередилися на вивченні прагматичного аспекту авторизації, В. Ригованова – на зіставному, порівнюючи категорію в українській та англійській мовах. Натомість дослідження О. Шатілової присвячене вивченню авторизацію в аспекті теорії функційно-семантичного поля.

Попри існування чималої кількості досліджень у сучасній мовознавчій науці досі відсутнє однозначне тлумачення категорії авторизації, що свідчить про її складність і незавершеність її осягнення. Категорія авторизації характеризує

джерело та спосіб отримання повідомлюваної інформації: автор зобов'язаний, повідомляючи що-небудь, кваліфікувати інформацію як свою або чужу, а також позначити, в який спосіб отримано інформацію. Тобто, очевидно, категорія авторизації притаманна всім без винятку висловленням [68; 81; 83].

У стандартній ситуації виклад інформації відбувається «від себе», тому спеціальні показники категорії передбачаються для нестандартних випадків: виклад чужої інформації, цитування тощо. Ці показники мають різний обсяг. Крім того, особливістю категорії авторизації є й те, що авторизаційна характеристика змісту речення є обов'язковою, але наявність авторизаційних показників – не завжди. Все це утруднює вивчення авторизації. Недостатньо вивченим лишається й питання класифікації авторизації, що поряд зі специфікою складної семантичної структури цієї категорії зумовило вибір теми дослідження.

Актуальність роботи визначається, по-перше, яскраво вираженим зацікавленням сучасної мовознавчої науки проблемами антропоцентричності та «суб'єктивності» мови, непростю взаємодією складників змісту речення, що відбивають дійсність, та чинника «мовець», «автор висловлювання», його ролі у творенні семантичної структури речення, по-друге, потребою наукового осмислення категорії авторизації. Актуальність роботи посилюється також недостатньою кількістю мовознавчих робіт, присвячених вивченню категорії авторизації на матеріалі української мови, а також дослідженню авторизації як текстової категорії щоденника.

Дослідження здійснене на **матеріалі** щоденникових записів українського письменника, режисера, драматурга Олександра Довженка та щоденника українського письменника, літературного критика та громадського діяча Олеса Гончара. Щоденник О. Довженка, виданий 2015 р. видавництвом «Фоліо», містить записи за 1939–1956 рр. 3-поміж щоденників О. Гончара проаналізовано записи від 1943 р. до 1980-тих рр. (1-ий і 2-ий томи трьохтомного видання). Щоденники – привабливе джерело для вивчення авторизації, оскільки в них автор виявляє свої ідеї, щирі думки, світогляд, переживання, осмислює події, оцінює, ставить питання та відповідає.

Об'єктом дослідження є категорія авторизації як складник тексту щоденника.

Предмет дослідження – різновиди та засоби вираження авторизації у щоденникових записах.

Мета роботи – встановити особливості вияву категорії авторизації у тексті щоденника.

Мета передбачає виконання таких **завдань**:

- з'ясувати природу категорії авторизації, її місце в структурі мови;
- систематизувати засоби вираження семантики авторизації в українській літературній мові;
- окреслити роль категорії авторизації у формуванні тексту;
- описати мовні особливості тексту щоденника;
- встановити різновиди семантики авторизації, представлені в щоденникових записах О. Довженка і О. Гончара;
- проаналізувати авторизовані конструкції прямого засвідчення, ужиті у щоденниках О. Довженка і О. Гончара;
- схарактеризувати авторизовані конструкції непрямого засвідчення, використані у щоденникових записах О. Довженка і О. Гончара.

Методи дослідження. У процесі дослідження як основний використано *описовий метод* для характеристики авторизованих конструкцій та їхньої класифікації, *структурний метод*, зокрема, методики *дистрибутивного аналізу* – для виявлення сполучуваності, оточення, в якому використано засоби вираження авторизації, *компонентного аналізу* – для розкриття семантичної структури авторизації.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати збагачують, систематизують і узагальнюють відомості про категорію авторизації, функціонування засобів її вираження в українській мові, розвиваючи українську синтаксичну теорію. Вивчення авторизації на матеріалі щоденників не лише дає змогу удокладнити відомості про цю категорію, а й сприяє поглибленню уявлень

про авторське мовомислення, виявляє важливі аспекти висвітлення культурних, політичних і соціальних питань, що їх порушено в досліджуваних записах.

Практичне значення. Матеріали дослідження можуть бути використані в курсах із теоретичної граматики, функційної граматики, семантичного синтаксису, лінгвістики тексту, в написанні підручників і посібників для вищої школи. Результати дослідження, до того ж, можна застосувати в укладанні словників ідіостилю О. Довженка та О. Гончара.

Апробацію роботи здійснено на Міжнародній науковій конференції молодих українців «Українська культура має силу» (Варшава, 23-24 травня 2022 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і списку використаної літератури, який налічує 84 позиції. Загальний обсяг роботи – 87 сторінок, основний текст – 78 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ АВТОРИЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

1.1. Природа та структура категорії авторизації

Авторизація належить до об'ємної модусної категорії, яка загалом виражає суб'єктивні компоненти різного типу в мові та мовленні. Думку про суб'єктивність у мові розвинули у своїх працях французькі мовознавці ХХ ст. Ш. Баллі та Е. Бенвеніст. Ш. Баллі, зокрема, формулюючи визначення модусу й диктуму (об'єктивного компонента речення), брав до уваги фундаментальну властивість людської психіки – протиставляти план «я» (план суб'єктивний, індивідуальний, частковий, результат мисленнєвої діяльності суб'єкта-мовця) і план «не-я» (план онтологічний, об'єктивний, загальний) [6, 43-48]. Е. Бенвеніст вважав суб'єктивність однією з найголовніших властивостей мови загалом. «Саме в мові та завдяки мові людина визначається як суб'єкт, оскільки лише мова привносить реальність.... Усвідомлення себе можливе лише у протиставленні. Я можу вжити “я” лише, звертаючись до когось, хто в моєму звертанні постане як “ти”, – зауважував учений і додавав: Мова настільки глибоко позначена вираженням суб'єктивності, що виникає питання, чи могла б вона взагалі називатися мовою, якби була побудована інакше?»¹ [11, 293-295]. На підтвердження своєї думки Е. Бенвеніст наводить той факт, що з-поміж усіх знаків будь-якої мови будь-якого типу, епохи та ділянки земної кулі неодмінно є особові займенники [11, 295].

Об'єктивне та суб'єктивне в мові прямо пов'язане з диктумно-модусною будовою речення. Висловлювання будь-якого обсягу відбудеться лише тоді, коли об'єктивна інформація, інформація про світ поєднається в ньому з інформацією суб'єктивною, яку додає мовець у момент спілкування. Ідея про поєднання об'єктивного та суб'єктивного в мовленні належить Ш. Баллі. Учений

¹ Тут і далі переклад наш.

використовував термін *диктум* на позначення об'єктивної складової висловлювання та *модус* – для суб'єктивної. За визначенням Ш. Баллі, *диктум* – одна з частин речення, корелятивна процесу, яка утворює яке-небудь уявлення: *Дощ. Одування. Літо*. Натомість друга частина речення містить найголовнішу інформацію, без якої речення не може бути реченням – це вираження модальності: «Модальність – це душа речення; як і думка, воно утворюється в основному в результаті активної операції мовця-суб'єкта. Отже, не можна називати реченням висловлення, якщо в ньому не виявлено хоча б якогось вираження модальності» [6, 44].

До прикладу, в елементарному реченні на зразок *Іде дощ* об'єктивна інформація та ситуація дощу з'єднана із суб'єктивною, оскільки мовець це стверджує, уявляючи подію як реальну, таку, що збігається з моментом мовлення [83, 7]. Суб'єктивна складова речення водночас є другорядною, супровідною. Збігаючись зі своєю об'єктивною частиною, суб'єктивна має варіанти реалізації: *От би пішов дощ. Хочеться дощу. Йшов дощ. Буде дощ. Який дощ!* [83, 7]. У цих реченнях модус виражений граматично – формами дієслова, але й існують інші способи вираження категорії, наприклад за допомогою спеціальних лексичних або конструктивних засобів тощо.

Категорія модусу має свою специфіку, через яку в мовознавстві вона менш вивчена, ніж диктум. По-перше, модусу властиве імпліцитне вираження у висловлюваннях. Це, наприклад, висловлення наказу в реченнях на зразок: *Мовчати! Сюди!* Невиражені смисли в таких реченнях – модусні. По-друге, якщо модус і виражений експліцитно, то він має велику та достатньо неоднорідну кількість мовних засобів, що ускладнює його вивчення: граматичні форми, особливі лексеми, низка синтаксичних конструкцій тощо. По-третє, план вираження модусу дуже різноманітний. Деякі показники виражають одразу кілька модусних значень, інші – в різних умовах виражають різні модусні значення. Все це підсилює, за словами Т. Шмельової, «невловимість» модусу [83, 26].

Модус – людиноцентрична категорія, яка виражає різні типи відношень між висловленням мовця до дійсності чи до повідомлюваного. Характеристики суб'єктивного модусу співвіднесені з позицією мовця, який сприймає та оцінює

явища світу, тому модус атрибутує спосіб опрацювання інформації в процесі відбиття в мові та мовленні дійсності крізь свідомість мовця [58, 21]. Водночас модус є когнітивною ознакою, оскільки вербалізує в мовленні чи тексті результат когнітивного процесу мовця, який оцінює та виявляє певні характеристики дискурсивної ситуації, що постулюється ним як актуалізована. Модус розглядається через призму знання мовця, реальності/ірреальності події, ступеня впевненості щодо встановлюваних мовцем відношень, а також відомостей про подію, що ґрунтуються або на власних перцептивних характеристиках, або на переосмислених мовцем через свідомість «іншого» [58, 21].

Модус має складну структуру та охоплює багато інших категорій. Вперше питання класифікації категорій модусу порушив В. Гак [19]. Нині в інтерпретації модусних категорій нерідко використовують класифікацію Т. Шмельової. Вчена поділяє модус на 4 великі групи категорій [83]:

1. Метакатегорії;
2. Актуалізаційні категорії;
3. Соціальні категорії;
4. Кваліфікативні категорії.

Метакатегорії забезпечують осмислення висловлювання щодо умов та умовностей спілкування. Сюди, зокрема, зараховують смисли говоріння, називання, комунікативного наміру, мотиву та мети мовленнєвої дії, виконання правил мовленнєвої поведінки. Метасмисли зазвичай приховані у висловлюваннях, а якщо вони наявні, це свідчить про порушення принципів спілкування. Зазвичай метасмисли є предметом вивчення лінгвістичної прагматики. Актуалізаційні категорії оприявнюють те, як повідомлюване у висловленні стосується дійсності в координатах «особа», «модальність», «час» і «простір». Відповідно актуалізаційні категорії поділяються на персональність, модальність, часову та просторову локалізацію. Соціальні категорії не є обов'язковими та виявляються не за бажанням мовця, а залежно від актуалізаційних характеристик і певних умов спілкування. Ці категорії виражають ставлення мовця до співрозмовника, наприклад поважне чи фамільярне, офіційне чи дружнє тощо. Кваліфікативні модусні категорії визначають зміст висловлення

з авторської позиції, тобто виражають ставлення мовця до подій та інформації про них. Кваліфікативні категорії поділяють на категорії персуазивності, оцінності та авторизації.

Категорія персуазивності відповідає за кваліфікацію інформації щодо її достовірності, в її межах реалізовується опозиція «достовірне/недостовірне». Категорія оцінності – факультативна кваліфікативна категорія, яка виявляє позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту повідомлення. Оцінка може здійснюватися за різними критеріями, зокрема за критерієм якості – опозиція «добре/погано», за критерієм кількості – «мало/багато» і т. д.

Чільне місце з-поміж усіх кваліфікативних модусних категорій посідає авторизація. Категорія авторизації (від лат. *au(c)tor* – творець) – модусна категорія, яка ускладнює конструкцію речення вказівкою на «автора» оцінки, сприйняття, осмислення, кваліфікації [30, 13]. Крім вказівки на джерело повідомлюваної інформації, авторизація характеризує спосіб отримання цієї інформації.

Авторизація походить з онтологічної опозиції «своє-чуже» і виразно виявляється в ній. Авторизація є однією з тих категорій, які засвідчують антропоцентричність організації мови. Беручи початок із давнього розрізнення понять «своє-чуже», авторизація нерозривно пов'язана з розмежуванням об'єктивного та суб'єктивного – фундаментальних уявлень, які стосуються людини зокрема та культури загалом.

Опозиції «своє-чуже» належить провідна роль у створенні просторової моделі світу. Вона є архетипною категорією та пронизує всю культуру. Будь-яка культура, за Ю. Лотманом, починається з поділу світу на внутрішній («свій») простір і зовнішній («їхній», «чужий») простір, що постають, відповідно, як космос і хаос [52]. Розрізнення «свого» та «чужого» – дуже давнє та сприймалося предками як протиставлення «хороше-погане», «праведне-грішне». Водночас «чуже» зазвичай асоціювалося з небезпекою та труднощами.

До характеристики опозиції «своє-чуже» нерідко застосовують термін «межа». Межа постає засобом ідентифікації «свого» та «чужого», оскільки «своє» відділяється від «чужого» низкою кордонів. Для первісного суспільства «світ

своїх» – це лінія *людина — дім — двір — село — поле — ліс*. «Чужий світ» – простір, відділений кордонами: ліс, річка, гори тощо. Отже, межа поділяє не стільки «фізичний», географічний простір, скільки соціуми [32, 16].

Розрізнення «свого» й «чужого», очевидно, виявляється в мові. Ще з дитинства в людини простежується розмежування «своїх / чужих» слів, що ділить світ дитини на свій і чужий, закладаючи ту межу свідомості, яка зберігається як важлива домінанта культури. Саме так утворюється смислова межа, яка в подальшому набуває вагомого значення в соціальному, культурному, космогонічному та етичному структуруванні світу.

Отже, для людини є значущим розрізнення свого й чужого сприйняття світу, а тому важлива і його репрезентація в мові. Одним із виявів суб'єктивного в мові та мовленні, а також відокремлення «свого» й «чужого» в мовній системі є категорія авторизації.

У звичній ситуації виклад інформації відбувається «від себе», тому спеціальні показники категорії передбачаються для нестандартних випадків, як-от виклад чужої інформації, переказування, цитування. Ці показники мають різний обсяг: від невеликих компонентів (*мовляв, кажуть* тощо) до об'ємніших та інформативніших (*за повідомленнями авторитетних джерел..., як сказали на телебаченні...*).

Характерною особливістю категорії авторизації є її експліцитний та імпліцитний вияв: авторизаційна характеристика змісту речення є обов'язковою, але наявність авторизаційних показників – не завжди. Це відбувається через те, що диктумний зміст речення може повністю збігатися з характером отримання інформації. Наприклад, диктум *Подзвонили у двері* однозначно вказує на слухове сприйняття мовця, але може бути авторизаційно оформлений з'ясувальною конструкцією: *Я почув, що подзвонили у двері*. Саме тому в плані вираження авторизація факультативна. Експлікувати її можуть, приміром, дериваційна парадигма простого речення та з'ясувальна конструкція складного речення: *Він незадоволений. – Він здавався незадоволеним. – Здавалося, що він незадоволений*.

Авторизована конструкція обов'язково містить як мінімум два компоненти: суб'єкта авторизації (авторизатора) та акт авторизації. Основні елементи

авторизованої модальної рамки в реченнях, за А. Агафоновою, можна зобразити за допомогою формули: S a O. S – суб'єкт авторизації, O – об'єкт авторизації, а – авторизоване (оцінне) ставлення, авторизована характеристика [1, 46].

Суб'єкт авторизованої оцінки може бути неідентичний із суб'єктом-мовцем, саме такий випадок оприявнює, зокрема, вставна конструкція *На його думку...* Часто, однак, суб'єкт авторизованої оцінки збігається з мовцем: *Я впевнений...* Отже, суб'єкт авторизації (експліцитний або імпліцитний) – це особа з погляду якої виражається ставлення, авторизована оцінка, характеристика повідомлюваного. У тому разі, коли суб'єкт-авторизатор – сам мовець, йдеться про пряму авторизацію (*По-моєму..., Ми вважаємо..., Вважається...*), коли ж суб'єкт-авторизатор – не мовець, а особа (особи), про яку йдеться, це непряма авторизація (*Він думав..., Вона казала...*). Разом із тим дослідники помітили тенденцію в українській мові до редукції авторизувальної рамки синтаксичних конструкцій [68, 9]. Редукції найчастіше зазнає суб'єкт-джерело інформації: *дiзнався, що; як кажуть: Життя прожити – не поле перейти, як кажуть у народі.*

Загалом поняття авторизації є порівняно новим для мовознавства, хоча вже неодноразово привертало увагу дослідників. Ще на початку ХХ ст. мовознавець Е. Сепір зазначав: «Було б цікаво показати, ... як часто форма виражає джерело та характер того знання, яке покладено в основу повідомлення мовця (чи це знання є з особистого досвіду, чи з чужих слів, чи це є висновком індивіда)» [77]. Проте вивчення авторизації пов'язане з низкою труднощів. По-перше, через те, що дотепер відсутнє єдине визначення терміна «авторизація». По-друге, досі існує неоднозначність у трактуванні мовного та мовленнєвого статусу явища авторизації [76, 251].

Категорію авторизації досліджували здебільшого російські та білоруські вчені такі, як Г. Золотова, М. Всеволодова, О. Долбик, А. Єтко, Н. Козинцева, О. Копитов, Т. Краснова, Т. Шмельова та ін. З-поміж українських науковців, авторизацію вивчали А. Агафорова, О. Гніздечко, О. Кадочнікова, Ю. Невська, В. Ожоган, В. Ригованова, О. Шатілова.

Одним із напрямів вивчення категорії є опис явищ авторизації на рівні речення (граматичне тлумачення категорії). З цього підходу почалося дослідження авторизації. Дослідників цікавлять такі аспекти, як відношення авторизації та модусних характеристик речення, експліцитне та імпліцитне вираження авторизації у висловлюваннях [18, 8].

Грамматичний напрям вивчення авторизації започаткувала Г. Золотова, яка вперше сформулювала та розвинула поняття авторизації в межах розв'язання проблем функційного та комунікативного синтаксису. Дослідниця визначила авторизацію як полісуб'єктне ускладнення конструкції речення внаслідок указівки на «автора» оцінки, сприйняття, мовлення-думки [35, 430], тобто Г. Золотова розглядала авторизацію як один із способів ускладнення моделі речення за лінією модусу. Крім того, вчена визначила, що сутність авторизації полягає в тому, що «...різноманітними, проте цілком придатними для опису способами до речення, яке містить ту чи ту інформацію про об'єктивну дійсність, додається другий структурно-семантичний план, який вказує на суб'єкт, “автора” сприйняття, констатації або оцінки явищ дійсності, а інколи – й на характер сприйняття» [34, 263].

У вченні Г. Золотової про категорію авторизації базовими поняттями є *авторизована* та *авторизувальна моделі*. Авторизована модель – це основна модель речення, до якого вводять ускладнювальний (авторизувальний) компонент; це опис якоїсь реальної чи уявної події. Натомість авторизувальна модель – це структурно-смісловий компонент речення, за допомогою якого додається суб'єктний план висловлювання; це модель, яка позначає суб'єкта-автора. Структура висловлювання, яке містить вказівку на джерело інформації, повинна обов'язково містити ці два компоненти. У реченні *Він бачить, що йде сніг* авторизованою моделлю є компонент *йде сніг*, авторизувальною – *він бачить*.

Особливістю моделей є те, що вони можуть мати різне оформлення. Наприклад, авторизувальна модель може містити авторизовану (*Сім'я не вважає її серйозною. Товариші називають його душею компанії*) та навпаки – авторизована модель здатна містити в собі авторизувальну (*Вона не вважається серйозною. Він визнаний душею компанії*). Оскільки в обох типах оформлення

компонентів одна модель ніби обрамлює іншу, Г. Золотова називає категорію авторизації рамковою або ж рамковим способом взаємодії моделей [34, 270]. З інформативного погляду в обох випадках взаємодії моделей первинною є авторизована, а вторинною – авторизувальна, тому що авторизована модель функціонує заради того, щоб увести зміст авторизувальної.

Хоча Г. Золотова не описала явище авторизації вичерпно, в усіх аспектах його вербалізації, вона, однак, подала ключові ідеї, які згодом розвинули інші мовознавці, а також зробила важливі зауваги щодо сутності авторизації. Так, Г. Золотова підкреслила, що явище авторизації межує з проблемою співвідношення суб'єкта предикативної ознаки та суб'єкта оцінки, суб'єкта мовлення, взаємодії планів персонажа та оповідача, які мають різноманітні способи вираження в різних типах мови. Аналіз подібного матеріалу виходить за межі вивчення синтаксису речення [33, 155].

Дослідницею, яка розвинула ідеї Г. Золотової, стала Т. Шмельова. Зокрема, вона висловила таке ж бачення природи цієї категорії: авторизація є модусною категорією, за допомогою якої вкладена в речення інформація кваліфікується щодо джерел інформації чи способів її отримання [83, 35].

М. Всеволодова потрактує категорію авторизації як таку, що не належить до модусу. На її думку, авторизація подібно до модусу є групою додаткових смислів, які привносить автор у повідомлення про будь-що в об'єктивній дійсності. Попри те, що авторизація та модус – це «дуже тісно пов'язані категорії, які походять з “одного кореня”» [18, 300], М. Всеволодова наполягає на їхньому розмежуванні. У висловлюванні вчена виокремила дві події, пов'язані із суб'єктним аспектом предикативності: з одного боку, це «стан справ», про який повідомляється, з іншого – акт мовлення чи «факт повідомлення». Повідомлюваний факт, зокрема, характеризується такими показниками, як участь/неучасть в ньому комунікантів (відповідно до цього розрізняються я-/ми-, ти-/ви-, він-/вони- речення) та інформація про факт сприйняття, передачі, коментування джерела інформації, його оцінка.

Оскільки висловлену інформацію мовець може кваліфікувати як таку, що стосується його самого, чи таку, яка стосується інших осіб, М. Всеволодова виокремила два типи авторизації:

1. Суб'єктивована (я-/ми- авторизація), за якої мовець та авторизатор збігаються: *Думаю, повернення додому – правильне рішення для нас.*
2. Об'єктивована (ти-/ви-, він-/вони- авторизація), за якої адресант і авторизатор є різними особами: *Він сказав, що погано почувається* [18, 302].

М. Всеволодова підкреслила, що авторизація входить до складу диктуму висловлювання, становлячи визначену частину його змісту. Однак ідея розрізнення модусу та авторизації залишилася нерозробленою в концепції авторки. Як і Т. Шмельова, М. Всеволодова визначила чотири типи модусних категорій речення (метакатегорії, актуалізаційні, кваліфікативні та соціальні категорії), не заперечуючи водночас можливості зарахування авторизації до групи кваліфікативних категорій. Окрім того, мовознавиця акцентувала на ролі авторизаційних конструкцій у механізмах експлікації інших типів модусних категорій, зокрема метасмислів і персуазивності.

Якщо Т. Шмельова та М. Всеволодова розглядали модус і авторизацію, як категорії, пов'язані відношенням включення чи рівноправ'я, то Т. Краснова запропонувала бачення авторизації як сутнісної характеристики модусу. За концепцією Т. Краснової, існує два типи модусу: об'єктивний, неавторизований, за актуалізації якого присутність автора зведена до мінімуму та суб'єктивний, авторизований, у межах якого властивості суб'єкта виражаються різними способами [49, 131]. Вчена наголосила, що суб'єктивні значення є в кожному реченні, проте вони не завжди оприявлені.

Авторизація, безумовно, перетинається з іншими модусними категоріями. На думку О. Бондарка, через те, що підсистеми модальних значень, виокремлювані за різноаспектними ознаками, частково перетинаються, те саме значення може бути зараховане до різних рядів (залежно від аспекту, в якому його розглядають) [12, 60]. Найбільше зв'язків, очевидно, простежується між авторизацією та категоріями оцінності й персуазивності. Зрештою, недарма ці три

категорії належать до спільної – кваліфікативної групи категорій. Так, взаємозв'язок авторизації та оцінності можна довести тим, що в структурі оцінки обов'язковим є той, хто оцінює – суб'єкт оцінки, авторизатор. Крім того, деякі дослідники вважають, що всі висловлювання, які містять оцінку, завжди є авторизованими [28, 86], через те «немає жодного тексту, породженого комунікативними намірами суб'єкта мовлення, який би не відображав у своїй структурі ту чи ту... позицію у відношенні до повідомлюваного» [36, 20].

Тісний зв'язок категорій авторизації та персуазивності можна пояснити тим, що зазвичай на істинність чужої інформації мовцю важко покластися, отже, «чужа» завжди залишається під деяким сумнівом. Саме тому виникають показники, які функціонують одночасно в межах двох категорій. Це, наприклад, компонент *нібито*, який вказує одночасно на чужу інформацію та невпевненість у її правдивості.

Отже, авторизація належить до складу кваліфікативної підгрупи категорії модусу та, виступаючи одним із мовних показників давнього протиставлення «свого-чужого», вказує на джерело та спосіб одержання повідомлюваної інформації. Оскільки мовець, повідомляючи будь-що, зазвичай кваліфікує інформацію як свою або чужу, категорія авторизації вирізняється з-поміж інших модусних категорій та є важливим об'єктом мовознавчих досліджень. Історія вивчення категорії авторизації бере початок з граматичного підходу, за якого авторизацію потрактовують в окремих реченнях. Найпомітнішим є зв'язок авторизації з іншими модусними категоріями – оцінності та персуазивності.

1.2. Засоби вираження семантики авторизації в українській мові

Авторизація – категорія семантична, що репрезентована, зокрема, на семантико-синтаксичному рівні речення. У межах семантико-синтаксичного підходу одним із головних понять є семантико-синтаксична структура речення – структура, яка утворюється внаслідок називання певної пропозиції відповідними формальними засобами. Пропозицією в семантичному синтаксисі називають будь-яку зображувану ситуацію, яка існує в просторі поза чітко визначеним часом, оскільки кожне речення називає певну ситуацію, відношення між реаліями

дійсності, реалії та їхні ознаки тощо [31, 71]. Авторизація завжди утворює нову пропозицію в структурі речення, ускладнюючи її як семантично, так і формально. Тобто авторизацію слід кваліфікувати як ускладнювач семантичної структури речення.

Семантика речення – багатоелементне явище, яке відображає певну картину світу, фрагмент дійсності. Речення – результат осмислення дійсності мовцем, його логічних і розумових операцій. Людина, споглядаючи світ, завжди пояснює речі в ньому, робить висновки, шукає причини й наслідки. Як один із результатів такої мисленнєвої діяльності авторизація відображається в реченнях з ускладненою семантичною структурою.

Елементарна семантична структура речення має одну пропозицію (одну ситуацію). Ускладнені семантичні структури утворюються поєднанням двох і більше пропозицій: «Причому одна з них є основною, базовою, і виражається в мові розгорнутою суб'єктно-предикативною структурою, в якій наявні всі ознаки предикативності. Інша (інші) є додатковою і пов'язана з основною логіко-семантичними відношеннями» [1, 64].

Спосіб ускладнення семантики речення залежить від типу семантики його ядра-предиката. Так, семантична структура речення може ускладнюватися за рахунок заміщення актантних позицій предиката пропозитивними іменами, шляхом уведення каузативних дієслів-предикатів або атрибутів у предикативну одиницю тощо. Найчастіше від семантичного виду дієслова залежить ускладнення семантики речення шляхом словоформ, які займають позиції актантів. У мові існує низка предикатів, які передбачають в одному з актантів цілу ситуацію. Г. Золотова називала ці дієслова комплікаторами, ускладнювачами елементарної структури, і зараховувала до них дієслова, які вводять каузативні та авторизувальні конструкції, та дієслова, що виражають відношення зумовленості, логічні відношення між явищами [33, 167].

Суть авторизації як елемента семантичної структури речення полягає в тому, що різноманітними способами в речення, яке містить інформацію про об'єктивну дійсність, вводиться другий структурно-семантичний план, що вказує на суб'єкта, автора сприйняття, констатації чи оцінки явищ дійсності, а іноді й на

характер самого сприйняття. В авторизованих конструкціях поєднується інформація про ознаку предмета чи характеристику події з погляду сприйняття їх суб'єктом-авторизатором. Крім того, авторизовані конструкції досить часто є полісуб'єктними, поліпредикативними, що й дозволяє кваліфікувати їх як семантичне ускладнення структури речення.

Позиція авторизувального суб'єкта додає у речення інший суб'єктний план. Про її особливе відношення до предикативного мінімуму свідчить і непідпорядкування іншому слову відмінкової форми компонента, і порівняно легка взаємозамінність форм із ряду можливих, і співвіднесеність у цьому ряду відмінкових форм імені зі вставними словами і зворотами. Таку особливість авторизації помітила ще Г. Золотова, запропонувавши порівняти об'єктивованій і суб'єктивованій (авторизованій) способи подачі інформації:

- Книга цікава* –
- 1) *Він вважає, що книга цікава.*
 - 2) *Для нього книга цікава.*
 - 3) *На його думку, книга цікава.*
 - 4) *Книга здається йому цікавою.*
 - 5) *Книга вважається цікавою.*

Як видно, існує не один засіб вираження авторизації: від прийменниково-відмінкової форми імені (*на його думку*) до двоскладної дієслівно-іменникової моделі (*він вважає*) та безособових варіантів (*вважається*). До того ж, відношення між дієслівно-іменниковою формою авторизації та змістом висловлювання можна порівняти із відношенням між словами автора та прямою мовою особи/персонажа: Дмитро говорить: «Книга цікава» [34, 264].

Загалом можливості оформлення авторизації залежать від самого повідомлення. У межах цих можливостей мовець надає перевагу тому чи тому варіанту відповідно до комунікативно-стилістичних умов мовлення. Крім того, вибір способу оформлення категорії авторизації залежить і від того, з якою повнотою, вичерпністю мовець прагне охарактеризувати факт повідомлення [40, 231].

Головну ж роль у вираженні категорії авторизації відіграють дієслова авторизувального значення (за Г. Золотовою, – комплікатори), які ускладнюють

елементарні моделі речення. Такі дієслова складають поліпредикативні речення, в яких взаємодіють елементи моделі повідомлюваного змісту з елементами моделі мовленнєво-мисленнєвої дії особового суб'єкта (автора оцінки чи сприйняття): *Кричать чайки – 1) Я чую крик чайок; 2) До мене доноситься крик чайок* [33, 167].

За способами вираження авторизації у реченні Г. Золотова здійснила спробу класифікації категорійних значень [34], виокремивши три великі групи: I – авторизація, яка вводить суб'єкт кваліфікувальний; II – авторизація, яка вводить у повідомлення суб'єкт сприйняття; III – проміжний різновид між авторизацією сприйняття та кваліфікації – авторизація виявлення.

I. Авторизація, яка вводить кваліфікувальний суб'єкт – тип авторизації, який оформлює двоскладні іменникові моделі, що містять оцінку, кваліфікацію предметів і явищ або розкривають зміст понять. Авторизація в такому разі виражається в прийменниково-іменникової конструкції чи в головній частині складнопідрядного речення. Співвіднесеність цього типу авторизації можна зобразити у вигляді схеми $A = B$.

Для нього

На його думку *осінь – найкраща пора року.*

На його погляд

На його переконання *ця зустріч є не випадковою.*

За його твердженням

З його точки зору *лекція була нудною.*

Він гадає

Він вважає *любити – великий дар.*

Йому здається

Як йому видається *ризикувати потрібно завжди.*

В його уявленні

Взаємодія моделей відбувається у випадку введення в авторизовану модель назви суб'єкта-автора з дієсловами кваліфікувальної семантики. Ці дієслова за типами утворюваних конструкцій Г. Золотова поділила на авторизувальні моделі з дієсловами: 1) *вважати, називати, визнавати*; 2) *характеризувати, розглядати*,

кваліфікувати, оцінювати, сприймати, розуміти; 3) визнати, знати, видати, прийняти; 4) здається.

Авторизувальна модель із дієсловами *вважати, називати, визнавати* і под. характеризується тим, що перший компонент об'єктивованої інформації (наприклад, *книга цікава*) у таких реченнях приймає форму знахідного відмінка, а другий – форму орудного: *Він вважає книгу цікавою / його хорошим працівником / їх щасливими людьми* тощо. Авторизувальна модель із дієсловами *характеризувати, розглядати, кваліфікувати, оцінювати, сприймати, розуміти* і т. д. з названим або неозначено-особовим суб'єктом, охоплюючи авторизовану модель, перетворює два компоненти у форму знахідного відмінка. Предикативні відношення між моделями підсилюються сполучним словом *як*: *Він сприйняв його слова як образу. Вони розглядають ці дії як непорозуміння.* Авторизувальна модель із дієсловами *визнати, знати, видати, прийняти* тощо перетворює авторизовану модель у компоненти *кого – що за кого – що* з відтінком помилкової відповідності, неправдивої ідентифікації осіб, предметів, явищ: *Вона видавала свої припущення за наукові факти.* Авторизувальна модель із дієсловом *здається* із суб'єктом, названим у формі давального відмінка, може містити також неозначено-особовий суб'єкт, який залишає перший компонент у знахідному відмінку, але перетворює другий компонент у форму орудного відмінка. Це дієслово надає висловлюванню значення неповної, ілюзорної відповідності між співвіднесеними компонентами. До того ж, дієслово *здається* може додавати значення обережності, некатегоричного твердження в тому разі, коли слова мовця та авторизувального суб'єкта збігаються: *Завдання здавалося їй надто складним.*

Очевидно, що авторизувальна модель за характером подібна до службової. Підтверджується це тим, що вибір способу авторизації нерідко буває синтаксично несуттєвим, тому різні способи є взаємозамінними конструктивно та лексично:

На його думку, батько – герой.

Для нього батько – герой.

В його уявленні батько – герой.

Він вважає батька героєм.

Він визнає батька героєм.

Він сприймає батька як героя.
Батько здається йому героєм.
Він вважає/гадає, що батько – герой.
Він вважає товариша ворогом.
Він сприймає товариша як ворога.
Він приймає товариша за ворога.
Товариш здається йому ворогом.
Він бачить у товариші ворога.

Подібні ряди конструкцій можуть розглядатися як серії синтаксично синонімічних речень ускладненого типу [34, 270].

II. Авторизація, яка вводить у повідомлення суб'єкт сприйняття. У побудові цієї моделі беруть участь дієслова, які виражають сприйняття: *бачити, чути, помічати, спостерігати, відчувати* тощо: *Я чую, як шумить океан.* Virізняє цей тип авторизації те, що в авторизованій моделі назва суб'єкта сприйняття часто прихована: *В сусідній кімнаті сміялися діти.* – *В сусідній кімнаті лунав дитячий сміх.* – *З кімнати почувся дитячий сміх.*

III. Авторизація виявлення, яка є проміжним типом авторизації між авторизацією сприйняття та кваліфікації. Цей тип авторизації реалізується за допомогою дієслів *знаходити, шукати, бачити, виявляти, застати* та под. Взаємодіє модель із двоскладними реченнями, які повідомляють про ознаки предмета, що виявляє суб'єкт авторизувальної моделі в момент його дії. Назва суб'єкта в такому разі набуває форми придієслівного орудного, рідше знахідного відмінка.

Отже, головну роль у вираженні авторизації відіграють дієслова авторизувального значення. Семантика таких дієслів в українській мові дуже різноманітна. Зокрема можна виокремити дієслова із семантикою сприйняття (*бачити, чути, відчувати, сприймати* тощо), дієслова із семантикою ментальної діяльності (*думати, здаватися* тощо), дієслова із семантикою мовлення (*казати, мовити, говорити* тощо), а також дієслова із семантикою ставлення суб'єкта до об'єкта, дієслова емоційного стану, відчуття, почуття тощо. Дієслова авторизувального значення функціонують у реченнях різних структурних типів,

зокрема в дієслівних односкладних реченнях: односкладних означено-особових та неозначено-особових реченнях; іменних номінативних реченнях; простих та ускладнених двоскладних реченнях; складних реченнях.

З-поміж односкладних конструкцій категорія авторизації в українській мові може виражатися в структурах означено-особових і неозначено-особових дієслівних речень. В означено-особових реченнях авторизація може виявлятися через вербалізацію власних знань, почуттів тощо: *Знаю цю новину. Відчуваю тривогу. Люблю дощову погоду.* Означено-особові односкладні речення можуть виражати й знання (чи незнання), властиві і мовцю, й іншим суб'єктам: *Знаємо цю професорку дуже добре. Нічого не знаємо про нього.*

Авторизовані неозначено-особові односкладні речення можуть передавати семантику відомої мовцеві дії, виконавця якої він не називає. Найчастіше в таких випадках головним членом односкладного речення є авторизоване дієслово із семантикою мовлення: *Говорять про напружену економічну ситуацію. Кажуть про старі порядки. Звідусіль кричать про небезпеку. Повіdomляють хороші новини.* Авторизація, до того ж, може виявлятися в подібних реченнях у семантиці дії, виконаній самим мовцем, коли мовець не вважає за потрібне наголошувати на джерелі дії. Нерідко авторизаторами є дієслова, які мають значення почуттів: *Тебе завжди люблять і чекають у цьому домі.*

Крім того, семантика авторизації реалізується в іменних односкладних реченнях. Зокрема йдеться про один із його видів – односкладні номінативні речення, які містять головний член у формі називного відмінка іменника чи сполучення слів із прямим відмінком у центрі [75, 257]. Такі речення завжди співвідносні з теперішнім часом і стверджують буття предметів або явищ, яке може ускладнюватися семантикою оцінки, вказівки чи волевиявлення. В українській мові значення авторизації вповні реалізується в оцінних номінативних реченнях, оскільки вони містять суб'єктивну оцінку дійсності від мовця. Авторизовані оцінні номінативні речення поєднують у собі номінацію предмета та його оцінку і, хоча передають думки стисло й лаконічно, але водночас образно, що є специфікою речень цього типу. Завдяки специфічним характеристикам І. Вихованець, К. Городенська, А. Грищенко, А. Загнітко оцінні речення

кваліфікують як окремий різновид номінативних односкладних речень [31, 67; 17, 178]. І. Вихованець зокрема зазначає, що в оцінних реченнях «ствердження наявності предметів або явищ поєднується з їх емоційною оцінкою, втілюваною в окличній інтонації та в окличних елементах типу *який, що за, такий* та ін.» [17, 178]. Ці елементи виступають і виразниками семантики авторизації. А. Загнітко оцінні номінативні речення поділяє на оцінно-стверджувальні та оцінно-окличні речення, а з-поміж засобів підсилення емоційності в оцінно-окличних реченнях виокремлює частки *от, оце, як, що за*, займенники на зразок *який (-а, -е), такий (-а, -е)*, вигуки *о, ох, ах, ой*: *Що за краса! От краса! Така краса! Ох, краса!* [31, 67].

Одним із основних засобів передачі оцінки є оцінні слова, які, крім лексичного значення, містять ще й значення суб'єктивне, що виражає ставлення мовця до висловленого [38, 85]. Отже, ці компоненти речення експлікують і категорійне значення авторизації. До складу емоційно-оцінної лексики зараховують слова, які у своїй семантиці мають позитивну чи негативну оцінку та позначають настрої, відчуття мовця.

Авторизація виявляє себе також в структурі простого двоскладного речення. Зокрема, в українській мові поширені авторизовані двоскладні речення зі складеним іменним присудком. У ролі іменної частини присудка виступає словосполучення, коли авторизована семантика виражена в означальному поширювачеві. Семантично речення ускладнюється за рахунок допоміжних авторизованих дієслів-зв'язок. З-поміж власне-зв'язок семантику авторизації передають *бути, являти собою, становити*, тоді як з-поміж невластне-зв'язок – *вважатися, видаватися, виявлятися, здатися, зоставатися* і т. д.: *Він є вірним другом. Він виявився неприємною людиною. Вони видалися мені розумними людьми.* Крім того, в реченнях цього типу завжди містяться оцінно-характеризувальні прикметники, які вже у своєму лексичному значенні містять авторизовану оцінку: *Ця книга вважалася хорошою. Розмова видалася зовсім дурною.*

Прості двоскладні речення можуть ускладнюватися авторизованими звертаннями, вставними словами, вставленими конструкціями та порівняннями.

Первинна функція звертання полягає у спонуканні співрозмовника слухати, заохочувати його до спілкування, однак часто до звертання мовець додає свою оцінку. У таких звертаннях і виявляється суб'єктивна модальність. Оцінно-кваліфікативна семантика звертання створюється за допомогою відповідних оцінних лексем, а також необхідної інтонації: *Україно, улюблена земле моя!* Нерідко оцінка, найчастіше негативна, у звертаннях підкреслюється розміщенням звертання в реченнєвій постпозиції: *Хіба ти здатен на щось, боягузе!*

Крім того, авторизація може бути представлена: дієприкметниковими конструкціями (*кажучи його словами, інакше/простіше кажучи* тощо), інфінітивними конструкціями (наприклад *правду сказати*), ад'єктивними синтаксемами чи конструкціями (*так званий, відомий*), іменними синтаксемами, які номіналізують мовленнєві модусні рамки. Такі синтаксеми виконують у реченні роль вставних компонентів [1, 69-70]:

1. «за + О. в.»: *за її словами, за повідомленнями...*;
2. «на + З. в.»: *на мій смак, на його погляд*;
3. «у + М. в.»: *в його уявленні, у її очах*;
4. «відповідно до + Р. в.»: *відповідно до повідомлення*;
5. «з + Р. в.»: *з його точки зору*;
6. «як на + З. в.»: *як на мене*.

Категорія авторизації може виражатися й суб'єктно-авторизувальними синтаксемами [1, 70]:

1. «Д. в. без прийменника»: *Він мені ворог. Горе мені!*
2. «у + Р. в.»: *У нього всі навколо ледарі*.
3. «для + Р. в.»: *Для мене це зовсім не проблема*.
4. «за О. в.»: *За І. Вихованцем, ...*

Авторизація, суб'єктивна модальність у формі лексеми в українській мові достатньо часто представлена вставними компонентами, зокрема, зі значенням гіпотетичності (*мабуть, очевидно, здається, ймовірно* тощо); зі значенням констатації, істинності оцінки впевненості/невпевненості в достовірності інформації (*певен, звичайно, справді* тощо); зі значенням переповідності, вказівки

на джерело повідомлення (*кажуть, як кажуть, мовляв, за словами..., за повідомленням..., за словами...*), а також вставними компонентами, які безпосередньо вказують на суб'єкта-авторизатора переважно за допомогою прийменниково-займенникових форм (*по-моєму, на думку*) та вставними компонентами, які вказують на внутрішній стан мовця, його власні почуття (*жаль, на жаль, на щастя, на диво, на подив* тощо).

З-поміж засобів вираження авторизувального значення можна назвати й вставлені конструкції. Вставлені авторизовані конструкції не вказують на джерело повідомлення й не пов'язані зі змістом речення, а лише вживаються мовцем задля уточнення, роз'яснення, доповнення певної інформації у висловленні: *Українська синтаксична класиологія пройшла еволюцію від апріорності (термін належить І. Г. Милославському)...* (А. Загнітко).

Одним із засобів вираження авторизації в українській мові є порівняння як ще один спосіб ускладнення структури речення, яке вказує на суб'єктивне сприйняття події, явища та на образне сприйняття навколишнього світу на основі подібності ознак. Порівняльні конструкції оформлюються сполучниково-підрядним зв'язком із сполучниками *як, ніби, нібито, мов, немов, наче* тощо та безсполучниковим: *Він дивився на мене, мов ворог. Наче зачарована, вона стояла переді мною незворушно. У нього серце, немов камінь.*

Найповніше категорія авторизації виявляється в структурі складного речення. Складне речення – поєднання двох і більше предикативних частин і відповідних семантичних пропозицій, які виражають відношення між ситуаціями. На відміну від простого речення, яке на семантико-синтаксичному рівні здебільшого монопропозитивне, складне речення – поліпропозитивне.

Ядром категорії авторизації в українській мові на формальному рівні є складнопідрядні з'ясувально-об'єктні речення. У головній частині таких речень реалізується суб'єктивна модальність, а в підрядній – об'єктивна: *Мені здається, що він хороша людина.* Центральним компонентом у реченнях цього типу є опорне дієслово з правобічною об'єктною валентністю. Це авторизувальні дієслова мовлення, думки, розумової діяльності, сприймання, почуття, волевиявлення, стану тощо: *Вона сказала, що не прийде. Я дуже хочу, щоб світ*

став добрішим. Вони раптом відчули, що більше ніколи не повернуться додому. Семантику авторизації виражають також опорні предикативні прикметники чи інші предикативні слова: *жаль, певен* і т. д.: *Мені жаль, що я не побачу його сьогодні.*

Водночас у моделях з дієсловами інтерпретації чужої думки на зразок *бачити, думати, вважати* змінюватиметься співвідношення диктумної та модусної частини: при означено-особовому авторизаторі – *вважаю*, при неозначено-особовому – *вважають*, при так званому «безсуб'єктному» – *вважається*.

Значно рідше авторизація може реалізовуватися у складнопідрядних реченнях займенниково-співвідносного типу, зокрема зі співвідносним займенником *те* (напр.: *Я говорю лише те, що знаю*), означального типу (напр.: *Це така людина, якої я ще не зустрів*), а також у складнопідрядних міри та ступеня (напр.: *Такий день хороший, що аж радість не вухає*).

Ті самі семантичні групи дієслів авторизованого значення функціонують у складних безсполучникових реченнях: *Думаю: скоро завершаться всі невдачі. Батько відчував: зима нескоро. Знаю – нам треба багато працювати.*

Авторизація також може виражатися за допомогою такого стилістичного прийому як повтор. Повтори додають висловленню більшого смислового навантаження та додаткових емоційно-експресивних відтінків: *Ідеш вночі і всюди так тихо-тихо. А серце болить, болить...*

Отже, категорія авторизації має широкий спектр засобів вираження в українській мові. Вказівка на джерело повідомлення може мати форму як граматичної побудови, так і окремої лексеми [59, 102]. Головним засобом вираження авторизації є дієслова різноманітної семантики, які можуть входити до складу речень різних структурних типів. Зокрема, в українській мові категорія експлікована в односкладних означено-особових та неозначено-особових реченнях, іменних номінативних реченнях, простих та ускладнених двоскладних реченнях, складних реченнях різного типу. Достатньо частотними є випадки ускладнення українських речень авторизованими звертаннями, вставними словами та вставленими конструкціями, а також порівняннями.

1.3. Категорія авторизації у структурі тексту

Категорія авторизації, безперечно, тісно пов'язана зі структурою тексту. Саме тому ще одним підходом до вивчення авторизації, окрім граматичного, став текстовий. Поштовхом та основою для досліджень у цьому напрямі стало спостереження Г. Золотової про те, що вивчення авторизації може виходити далеко за межі синтаксису речення та приводити дослідника на рівень стилістики мови та структури тексту. Текстовий погляд на авторизацію є своєрідним продовженням граматичного та полягає в розробці питань відношення авторизації до таких текстових категорій, як суб'єктивність, персональність, текстова модальність, образ автора, адресованість [79, 10]. Ці проблеми, зокрема, вивчали О. Копитов, О. Долбик, В. Філатова, О. Баженова, С. Гричин та ін.

О. Копитов тлумачив модус як логіко-психологічну змінну, яка відображає відношення автора до повідомлюваного (вісь «автор-читач») чи відношення суб'єктів, які подані в ознаках самого тексту (актантів, персонажів, героїв і т. д.), до виражених у тексті пропозицій або логічно виведених із них пресупозицій (вісь «автор-текст») [43, 12]. Категорія модусу виконує стратегічну мету побудови автором цілісного й комунікативно-орієнтованого тексту. Відповідно, ця категорія виявляється однією з головних чинників текстотворення, необхідним елементом для формування тексту. Зазначені характеристики модусу поширюються й на окремі модусні смисли, до яких О. Копитов зарахував актуалізацію, авторизацію, персуазивність, оцінність, імперативний і соціальний модуси.

Потрактування авторизації у вченні О. Копитова загалом збігається з граматичним тлумаченням цієї категорії. Так, авторизацією, на думку дослідника, є «вказівка на джерело значення/думки чи суб'єкта іллокутивної сили, чи належність стану визначеній особі» [43, 9]. Однак вчений додав, що у взаємодії з іншими модусними смислами авторизація може виражати комунікативну волю автора, а також допомагає розпізнавати адресату авторські інтенції.

Категорію авторизації, авторське «я» О. Копитов проаналізував на матеріалі текстів різних стилів. Зокрема на матеріалі публіцистичних текстів, вивчення яких приваблювало не одного дослідника. Авторизація в публіцистиці дістала назву медійної авторизації [2, 8]. Вивчаючи публіцистичні тексти, мовознавець дійшов висновку, що головним способом вираження авторського «я» є непрямий, прихований спосіб. Прямий є факультативним. З-поміж випадків прямої експлікації можна виокремити зміну центральної формули на зразок *У «Відомостях» пишуть... на Я пишу...* Крім того, в плані модусної організації публіцистичного тексту пряме вираження авторського «я» загалом завжди підкреслює другорядність тексту щодо події та виражає один або одразу декілька модусних смислів [44, 199]. Навіть більше, в публіцистиці існує жанр, який припускає ситуацію, коли кореспондент досліджує проблему, в якій він є не спостерігачем, а учасником подій. У газетно-журнальних матеріалах на це є спеціальна вказівка: *«2010 рік минув під знаком “Фейсбуку”. Про свій досвід користування найпопулярнішою соціальною мережею розмірковує Лідія Маслова»* («Комерсант», 27.12.2010). На телебаченні до таких матеріалів подібні «прямі включення з місця подій» [44, 199]. Отже, загалом у дослідженнях О. Копитова зосереджено увагу на текстотвірній функції авторизації та комунікативно-прагматичній спрямованості категорії як одного з модусних смислів тексту.

На матеріалі публіцистичних текстів категорію авторизації розглядала й О. Долбик. Аналізуючи газету «Аргументи й факти», вчена виокремила кілька способів авторизаційної характеристики змісту висловлювання [26]:

1) Покликання на точне джерело інформації із зазначенням прізвища, посади, професії інформатора, що має викликати довіру в читача. Зазвичай це конструкції з прямою мовою, хоча частотним є також використання складного безсполучникового речення та непрямой мови-

2) Узагальнена вказівка на офіційне джерело повідомлення (міністерство, установа тощо). З цією метою використовуються неозначено-особові речення.

3) Покликання на письмові джерела-тексти законів, інструкцій, словників тощо.

4) Покликання на інтернет як джерело інформації-

5) Покликання на неперевірене, недостовірне джерело інформації (плітки, думки інших осіб тощо).

6) Відповідь без покликання на джерело.

У межах текстового підходу до вивчення авторизації працювала також В. Філатова. І хоча вона визначала категорію так само, як у граматичному напрямі, розглядала авторизацію як «спосіб оформлення художнього дискурсу, як показник (разом з іншими метатекстовими компонентами) індивідуально-авторської манери розповіді» [79, 9]. До того ж, на думку В. Філатової, авторизація хоч і не є текстовою категорією, однак безумовно бере участь у формуванні тексту. Особливого значення авторизація набуває в побудові поля суб'єктності, текстової (авторської) модальності, зв'язності (когезії) та членованості. Основною ж одиницею, яка виражає значення авторизації та служить для суб'єктивації тексту є авторизувальне речення.

Спираючись на визначення авторизації Г. Золотової, В. Філатова виокремила такі семантичні групи авторизувальних речень: речення зі значенням сприйняття (перш за все зорового й слухового), речення зі значенням ментальної діяльності, речення зі значенням мовлення та речення зі значенням оцінки.

Неодноразово розглядали категорію авторизації й на матеріалі наукового тексту. О. Баженова, аналізуючи семантичну структуру наукового тексту, підкреслювала, що особливе значення для реалізації авторизації має рефлексивний аспект епістемічної ситуації, який пов'язаний із особистісним характером наукового знання, оскільки суб'єкт наукового знання завжди є тією особистістю, яка рефлексує. Під епістемічною ситуацією О. Баженова розуміє «сукупність взаємопов'язаних ознак комунікативно-пізнавальної діяльності в єдності компонентів її онтологічного, методологічного, рефлексивного й комунікативно-прагматичного аспектів, які систематично впливають на формування наукового мовлення, що реалізується в науковому тексті та визначається в його композиційно-смісловій і стилістико-мовленнєвій структурі» [5, 19]. В кожному аспекті епістемічної ситуації виокремлюються деякі субструктури, які вчена назвала субтекстами. В межах рефлексивного аспекту

О. Баженова поділила ці субтексти, поміж іншими, на субтексти оцінки та авторизації [4, 28].

Загалом у вченні О. Баженової авторизація відіграє важливу роль у формуванні тексту й має прагматичний характер. Окрім того, вчена звертала увагу й на когнітивну природу авторизації, її зв'язок із гносеологічними операціями, які виконує суб'єкт.

С. Гричин працював над дослідженням текстотвірної функції авторизації в науковому дискурсі сучасної російської мови. Авторизацію науковець розуміє як «структурно-семантичний план речення, який вказує на суб'єкт сприйняття, констатації або оцінки явищ дійсності, а інколи – й на характер сприйняття, функція якого полягає у кваліфікації джерела повідомлюваної інформації та способи її отримання» [22]. Учений уперше розмежував авторизацію речення та авторизацію тексту, зауважуючи, що «модальність (авторизація – модальна, модусна категорія) може бути як фразовою, так і текстовою» [23, 6]. До того ж, С. Гричин розвинув ідею О. Копитова про розширення радіусу дії авторизації шляхом переходу з рівня висловлювання на рівень тексту за рахунок організації комунікативно-функційних взаємодій авторизаційних конструкцій. Йдеться про те, що авторизувальне значення в авторизаційній конструкції може збільшувати об'єм поширення. Мінімальний радіус дії – рівень висловлювання, який дорівнює синтаксичному реченню. Це первинний рівень. Наступний радіус дії – декілька висловлювань або частина тексту. Це вторинний рівень [23, 7-9].

Значним кроком у дослідженні авторизації С. Гричина стало введення ним поняття *авторизаційної рамки* – «обрамлення відрізка тексту з обох сторін авторизаційними конструкціями з подібною семантикою» [23, 8]. Наприклад, стаття в газеті може починатися з конструкції *За офіційними даними...* та завершуватися словами *За даними опозиції...* [24, 106].

Зміну джерела інформації С. Гричин назвав *авторизаційним ключем* (термін Т. Шмельової) та *епістемічним маркером*, але ці поняття розмежував. Насамперед відмінність між цими категоріями полягає в тому, що авторизаційний ключ визначається вже на рівні частини висловлювання, а епістемічний маркер ідентифікується лише після змістового аналізу дискурсу. Авторизаційний ключ

пов'язаний з ідентифікацією зміни авторизатора, а епістемічний маркер уводить (авторизує) принципово іншу, нову інформацію, нове знання [23, 11]. Отже, за С. Гричиним, авторизаційні конструкції можуть виходити за межі рівня висловлювання, де, взаємодіючи між собою, вони беруть участь у процесі творення тексту.

Такої ж думки дотримувався І. Гальперін, визначаючи текстову модальність як прийом автора. До таких прийомів, крім модальності, учений зараховував також інтеграцію частин тексту та їхнє поєднання, використання образних засобів, способи переакцентуації предикативних і релятивних частин тексту, додавання в тканину оповіді автосемантичних речень [20, 115].

Для потрактування авторизації на текстовому рівні продуктивним є розмежування різновидів авторизаційної семантики, яке запропонувала О. Шатілова. Дослідниця розглядала авторизацію в аспекті теорії функційно-семантичного поля, у межах якого виокремила два поля: 1) поле, об'єднане семантикою прямого засвідчення – інформація, отримана мовцем із власних спостережень, досвіду чи шляхом умовиводів; 2) поле, об'єднане семантикою непрямого засвідчення – інформація, отримана мовцем з іншого джерела чи опосередковано власним знанням, думкою, оцінкою мовця [80, 89].

Отже, загалом можна стверджувати, що найбільше авторизація розроблена в межах текстового напрямку, праці з якого об'єднує думка про те, що категорія авторизації – прагматичний компонент тексту, що полягає у відображенні в ньому авторської позиції (авторського «я») та об'єднує прийоми соціально й індивідуально позначеного осмислення автором явищ реальної дійсності [76, 256]. Попри наявність різноаспектних праць із вивчення категорії авторизації, сучасні дослідження, однак, не дають єдиного визначення цього поняття [24, 107; 76, 251].

У нашому дослідженні ми дотримуємося текстового підходу до вивчення категорії авторизації та використовуємо класифікацію авторизованих конструкцій, запропоновану О. Шатіловою.

РОЗДІЛ 2.

АВТОРИЗОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ У ТЕКСТІ ЩОДЕННИКА

2.1. Лінгвістична своєрідність тексту щоденника

Щоденник, діаруш (лат *diario* – щоденний, пол. *diariusz* – щоденник, сімейна хроніка) – мемуарний жанр, який фіксує побачене, почуте й пережите автором. Визначення жанру щоденника та його місця з-поміж інших жанрів документальної літератури нині пов'язане зі значними труднощами. В українському літературознавстві щоденник нечасто ставав предметом вивчення науковців, через що сформувалося досить довільне розуміння особливостей жанру [53, 41]. Хоча окремі питання щоденника як літературного жанру досліджували, в літературознавстві не виробилося однозначного потрактування щоденника через його відкриту й фрагментарну структуру. Крім того, не сформувався однотайний погляд на генезу щоденникового жанру.

Щоденник як жанр є достатньо давнім і «виник він унаслідок усвідомлення історії не тільки “священної”, але і як приватної, особистої... коли приватна людина стала цікава не тільки сама собі, а й оточенню» [37, 289]. Існують різні гіпотези походження жанру щоденника: антична, християнська, гіпотеза Нового часу, а також спроби науковців пов'язати щоденник із середньовічним жанром хронік, літописів, житійної літератури та «ходінь».

Попри існування різноманітних поглядів на походження жанру щоденника, деякі дослідники вказують на те, що названі джерела імовірного походження щоденників не можна однозначно пов'язати з якоюсь жанровою формою, хоча й вони частково визнані генетичними протоджерелами жанру діаріуша [73, 96].

Т. Космеда, вивчаючи питання походження та розвитку щоденника, писала, що щоденниковий жанр був активізований ще тоді, коли в дискурсивній практиці українців активно побутував молитовно-сповідальний дискурс, генеза якого сягає часів Київської Русі, коли була популярною філософія ісихазму,

коли формувалася характерна для українського національного дискурсу «філософія серця», кардіоцентризм [45, 110].

У XVII ст. індивідуальний, суб'єктивний чинник у літературі є панівним. Домінантою художньої свідомості епохи став людиноцентризм. У цей час посилюється інтерес до особистості письменника, виникли такі жанри літератури, які спеціально призначені для вираження особистого досвіду та опису індивідуальних рис людей і подій [29, 334]. Це, зокрема, біографії, автобіографії, щоденники, записки очевидців тощо. Особливістю XVIII ст. для історії розвитку щоденникового жанру є те, що частіше за все вони велися нерідною мовою. Така практика існувала й в українській літературі.

У XIX ст. щоденник фактично сформувався як літературний жанр. Цей період позначений постановкою щоденника як засобу реалізації морально-інтелектуальних запитів людини. «Людина уже не тільки сповідалась у щоденнику, не тільки розкривала своє внутрішнє життя – її вже не задовольняла замкненість усередині власного світу, вона прагнула вийти за межі свого “я” у зовнішній світ, у навколишню дійсність», – зазначила дослідниця щоденникового жанру Н. Момот [55, 8]. Доказом цього є той факт, що в XIX ст. щоденники стали доступними загалом, автори нерідко читали їх публічно.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. жанр щоденника активно розвивається та помітно урізноманітнюється. Тепер на сторінках щоденника – внутрішній світ особистості, події світової та національної історії, яких було достатньо багато на зламі століть. На початку XXI ст. щоденникові записи стають формою особистісного самовираження. Жанр щоденника гібридується, формуються його різновиди: щоденник-містифікація, щоденник як засіб психологізації прози та стратегія найменування твору, щоденник як паралельний до художнього твору документальний текст [73, 99]. В останні десятиліття особливо продуктивною стала тенденція переходу щоденника від інтимної розповіді до публічного віртуального, інтернет-, онлайн-щоденника [73, 99].

Текст щоденника – гіпертекст, який складається з низки окремих записів, творючи цілісний текст. Щоденник не утворює цілісної картини світу, тому що

він подрібнений на різночасові записи, в ньому можлива обірваність, фрагментарність записів (миттєві думки, фіксація відчуттів, переживань). На відміну, наприклад, від мемуарів, у щоденниковому дискурсі відсутні розлогі детальні портрети людей, пейзажі тощо. Вони зображаються уривками, причому автор фіксує лише ті, які стали помітними саме для нього. У читача складається лише загальне уявлення про зафіксоване в щоденнику, оскільки свідомої авторської концепції характерів або подій у щоденниковому тексті зазвичай немає [25, 67]. Т. Симонова вдало помітила, що «концептуальність щоденника виростає із процесу спостереження над життям» [71, 21].

Крім того, до дослідження щоденника доречно застосовувати поняття щоденникового дискурсу, оскільки в його визначенні добре простежується сутність діаріуша. Зміст, структура щоденника безпосередньо залежить від перебігу подій у реальному житті, тож, підґрунтям його лінгвістичної інтерпретації може стати розуміння дискурсу, запропоноване Н. Арутюною: дискурс – текст, «занурений у життя» [3, 136].

Як правило, щоденник – це хронологізовані тексти, найчастіше датовані, однак інколи автори залишають записи без дати. Специфікою щоденника як жанру є те, що він ведеться щодня. Навіть внутрішня форма слів на позначення щоденника в європейських мовах підказує цю його концептуальну особливість. Слова фіксують зв'язок із поняттям дня: укр. *щоденник*, рос. *дневник*, пол. *dziennik*, нім. *tagebuch*, італ. *diario*, англ. *diary*. Це свідчить про те, що сама номінація концепту вказує на семантику щоденності, а мовленнєва діяльність постає у вигляді повторюваних дій [64, 249]. Крім усього, можна стверджувати, що ситуації спонукають автора фіксувати певну інформацію про подію дня, причому майже одразу, зазвичай наприкінці дня.

Однією з головних, первинних ознак щоденника є інтимність. Саме щоденнику автор зазвичай довіряє свої найпотаємніші думки та переживання. Л. Мацько, підтверджуючи свою думку про інтимний характер щоденникових текстів, писала: «Як потаємний документ душі щоденники не виставляються напоказ, адже це – своєрідний твір, побутовий і психологічний, мистецький і

філософський. В ньому не тільки перспектива, а й ретроспектива всього того, що замислювалося автором і не збулося. У нього нерідко виникає потреба заглибитися у себе, а часто просто сформулювати те, що вже визріло в душі і “проситься” на папір» [54, 301]. Справді, щоденник характеризується зверненістю до самого себе, що породжує в автора тексту специфічні роздуми. Це потребує усамітнення, заглиблення в себе. Мотивацією до створення щоденникових записів слугує певний емоційний стан автора, комунікативна самодостатність чи відсутність співрозмовників. Характерною рисою щоденникового тексту є яскраво виражена суб’єктивність. Автор пояснює, роздумує, запитує й відповідає, пояснює, тлумачить. Загалом щоденник як дискурс завжди репрезентує людську суб’єктивність.

Суб’єктивність у щоденниковому дискурсі тісно пов’язана з поняттям аксіологічності – авторським поглядом на дійсність, зображенням будь-чого крізь призму його світосприйняття. У записах відображені результати та особливості пізнання автором світу й самого себе. Кожна особистість має свій унікальний досвід, що впливає на спосіб сприйняття, категоризацію світу, систему цінностей. Т. Радзівська слушно називає щоденник документом «із зафіксованою, мономовленневою діяльністю, у процесі якої здійснюється сприйняття та перероблення інформації, наративізація нагромадженого за день досвіду та знань» [67, 141].

Вагомим чинником у тексті щоденника стає оцінка того, що переживає автор, свідком чого він стає, оскільки автор зазвичай не просто фіксує події, а виражає до них своє ставлення. Крім того, оцінність впливає на те, які подію, стан, емоцію тощо описуватиме автор у тексті щоденника, а яким – не надасть значення. Тобто відбір інформації до щоденника залежатиме від її авторської оцінки.

Оцінка, як виразник авторського ставлення до навколишньої дійсності та до повідомлюваного в тексті, завжди залежить від інтралінгвальних та екстралінгвальних факторів, які мають безпосередній вплив на побудову тексту. З-поміж екстралінгвальних чинників виокремлюють авторську інтенцію, яка

може бути зумовлена часом, історичними чи особистими обставинами; авторську картину світу, ціннісні орієнтири та настанови. До інтралінгвальних чинників належать вибір вербальних і невербальних засобів вираження авторських поглядів, які в усному мовленні виявляються в інтонації, паузах, гучності мовлення, способі артикуляції тощо, а на письмі – приміром, у підкресленнях, виділеннях шрифтом або лапками тощо [60, 204-205]. Причому в тексті щоденника підбір вербальних засобів часто інтуїтивний, несвідомий.

Такий тісний зв'язок ціннісних орієнтирів автора з архітектонікою твору дає змогу говорити про текстотвірну функцію аксіологічності [60, 205] як комунікативного явища, яке враховує всі контексти повідомлення. Саме в тексті щоденника аксіологічність набуває особливої істотності, виходить на перший план, адже завдання щоденника й полягає у відображенні авторського, суб'єктивного погляду на дійсність. Зрештою, в лінгвістиці тексту однією з категорій тексту, яка робить текст власне текстом, називають референційність, що пов'язана з аксіологічністю [70, 508]. Ця категорія ґрунтується на співвідношенні модального, породженого авторською свідомістю текстового світу з реальною дійсністю, її подіями, ситуаціями, фактами, предметами й особами. Референційність завжди враховує власний досвід автора, фонд його знань. Залежно від специфіки тексту референційність може бути як максимально наближеною до дійсності, так і вигаданою, фантастичною [70, 509].

Ще одними фундаментальними ознаками тексту щоденника є пов'язані між собою поняття автокомунікації (або автоадресованості) та образу автора. Автокомунікація – один із видів комунікації, де адресатом повідомлення є сам суб'єкт мовлення, який промовляє, звертається текстами до самого себе. Щоденники за своєю природою призначені насамперед для себе. У той час як, наприклад, мемуари створюються одразу для читачів.

Думку про автокомунікативність щоденника підтверджує багато дослідників. Зокрема, Л. Дейна стверджує, що всі щоденникові тексти з комунікативного боку автокомунікативні. В тексті діаріуша перетинаються площини письмового та внутрішнього мовлення [25, 62]. За спостереженням

Т. Радзівської, автокомунікація щоденникових текстів може мати різну «вагу». В одних випадках автокомунікація виявляється у вигляді фіксації внутрішнього мовлення, в інших – реалізується завдяки регулярності комунікативних актів [65, 28].

На думку Ф. Бацевича, щоденник – тип автокомунікації, тобто спілкування «Ego» із своїм «Alter Ego» [8, 106]. «Я-образ» або «Ego» являють собою сукупність усіх оцінних уявлень людини про саму себе. В цьому знову виявляється велике значення оцінки в щоденниковому дискурсі. «Ego» складається зі змістового, емоційного та оцінно-поведінкового компонентів [25, 64]. Змістовий складник виражає уявлення автора про себе, особисті якості, зовнішність, вік, соціальні ролі, цінності, світоглядні орієнтири тощо. Емоційний – самопочуття людини, комплекс емоційних станів і переживань. Натомість оцінно-поведінковий компонент передбачає оприявлення бажання автора підвищити власну самооцінку, завоювати повагу та загалом регулює соціальну поведінку людини. «Ego» все оцінює, запам'ятовує, набуваючи досвіду, реагує на вплив фізичного та соціального оточення, а, отже, постає як певний психологічний «автопортрет» [45, 77].

Образ автора є однією з визначальних рис діаріуша. В. Виноградов розумів поняття образу автора як «індивідуальну словесно-мовленнєву структуру, яка пронизує лад художнього твору та визначає взаємозв'язок і взаємодію всіх його елементів» [15, 151]. Образ автора водночас являє собою «образ, що складається із основних рис творчості поета» [15, 113]. Натомість Я. Буркіт трактує «Я-образ» або «Ego» як ментальне утворення, конструкт суб'єктивної реальності зі змістовим, емоційним і оцінно-поведінковими складниками [84], що підтверджує, що образ автора – складне поняття, яке охоплює багато аспектів.

Специфіка щоденникового тексту з огляду на образ автора виявляється в тому, що зазвичай автор «виступає назовні», межа між особистістю автора та наратором стирається до повної її нівеляції [60, 206]. Образ автора в щоденникових записах часто збігається з образом адресата, коли автор веде

діалог із самим собою. В цьому виявляється специфіка мовленнєвої організації щоденника.

Ті щоденники, які з'ясовують внутрішній стан автора належать, за теорією Ю. Лотмана, до комунікативної моделі «Я-Я». Модель комунікації у щоденнику, однак, може змінюватися. Наприклад, йдеться про ситуацію, коли автор фіксує події з метою збереження інформації. В такому разі комунікативна модель матиме вигляд «Я-Він» [25, 63].

Сукупність мовних засобів, використовуваних у щоденнику слугує мовною характеристикою самого автора записів, адже на сторінках свого щоденника автор незалежний і тому може вдаватися до цілковитої свободи у виборі лексичних одиниць, синтаксичних конструкцій, у дотриманні чи недотриманні літературної норми, граматичних законів або правил пунктуації тощо. Особливо чітко це простежується в нехудожньому щоденнику, де помітні індивідуальні особливості мови й стилістики справжнього автора.

Крім того, у дискурсі щоденника автор інколи може набувати різних ролей. Так, С. Мостова виокремила діяльність автора в ролі «діяча», «хронікера», «носія психологічного стану», «того, хто пише» [56, 98]. Це пов'язано з широкими можливостями щоденника. Наприклад, О. Гончар і О. Довженко, як показують записи, у своїх щоденниках реалізують себе в кількох різних ролях.

Попри виражену автокомунікативність щоденникових текстів, деякі мовознавці висловлюють думку про те, що будь-який текст двосторонній. Тобто текст у будь-якому випадку має автора та адресата. Зокрема, ця думка знаходить відображення в теорії мовленнєвих жанрів. М. Бахтін зараховував щоденники в окремий мовленнєвий жанр. Натомість у визначенні мовленнєвого жанру підкреслював, що це відшліфований у практиці мовного спілкування тип діалогічної орієнтації на конкретну аудиторію [7].

Про двосторонність тексту говорять також мовознавці, які вивчають лінгвістику тексту. Такого погляду дотримувався, наприклад, В. Колшанський, вважаючи, що навіть монологічний текст потрібно розглядати, як двосторонній,

як текст звернений до певного адресата [42, 126]. Зрештою, відповідно до лінгвістики тексту, однією з найважливіших текстових категорій є антропоцентричність, яка поділяється на адресантність (автора) та адресатність (читача). Адресатність – категорія тексту, яка містить програму адресованості гіпотетичному читачеві, що повинна сприяти оптимізації розуміння й інтерпретації тексту реальним читачем [70, 512].

Справді, якщо початково, за своєю суттю, щоденник призначений для самого себе, іноді складно сказати, чи завжди це так. Нерідко щоденники культурних, громадських діячів, письменників адресовані читачам. Так, попри те, що автори ведуть записи ніби для себе, вони часто передбачають публікацію своїх нотаток, що потребує ретельнішого відбору інформації, цензурування та редагування текстів. Наприклад, за словами дружини О. Гончара Валентини, письменник збирався видавати свої щоденники ще за життя [56, 101]. У післямові до видання щоденника О. Довженка, натомість, ми довідуємося про те, що опубліковані щоденникові записи О. Довженка – неповна історія його життя. Справжній щоденник письменника, який не був призначений для читачів, він зберігав для своїх нащадків. Його дружина, Юлія Солнцева, на прохання О. Довженка, на 50 років зачинила його справжні потаємні думки в сімейному літературному архіві [50, 718].

Ще однією важливою рисою щоденника є його зв'язок із минулим, теперішнім і проєкція майбутнього. На переконання М. Степаненка, «діаріуш – важливий документ вивчення минулого, яке віддаляють від сучасників століття або яке вершилося ще вчора, а сьогодні вже вкрилося історією. Особливої ваги цьому документові надає, зокрема, те, чи був автор безпосереднім учасником усього занотованого, чи відтворив його з чийось вуст» [74, 239]. Події минулого можуть стати, крім того, мотивом для початку чи припинення ведення щоденникових записів. Щоденникові записи часто є ретроспективою всього того, що замислювалося автором і не збулося. О. Довженко на сторінках свого щоденника зізнавався: «Все моє життя я мріяв зробити щось велике і надзвичайно потрібне і радісне для людей. І не зробив. Життя минає, кращі роки

і кращі сили пішли на зло, на ненависть, на розпач, і відчай – на боротьбу з мерзотою і справжніми ворогами українського народу і його паразитами, словом на все те, про що я по праву міг би й не думати зовсім» (Довженко, ст. 178; 1943).

Образ минулого, однак, є не лише ретроспективою, а й концептом пам'яті особистості щоденникаря – пам'яті про дороги, важливі моменти життя, спогади про дитинство, які є дуже поширеними в щоденникових текстах, зокрема, письменників. Дослідниця концепту пам'яті в щоденниках Н. Брагіна зауважувала, що «...психофізичні властивості пам'яті в мові передають метафорами мовлення, які “розщеплюють” “я” людини на двох учасників діалогу: мовця й слухача. Перший репрезентує минуле. Другий – теперішнє» [13, 93].

Щоденник, звичайно, зорієнтований на теперішню дійсність, на те, що реально відбувалося. Часто, проте, описувані події стають лише тлом для роздумів автора про життя. Основне для нього – це його емоційний стан. Події, які оточують автора, значущі лише настільки, наскільки впливають на самопочуття й самосприймання мовця. Крім того, зв'язок щоденникового тексту з теперішнім часом підтверджує і той факт, що теперішні події безпосередньо спонукають автора записувати їх у щоденник. Образ майбутнього – обов'язковий компонент щоденника, оскільки зазвичай діаріуш є проєкцією майбутніх планів, зокрема, творчих планів письменників, роздуми про долю свого народу, країни тощо.

Нині в науці бракує вичерпної класифікації щоденників, що пов'язано з проблемами визначення й трактування щоденника як літературного жанру. Різні науковці по-своєму підходили до класифікації щоденникових текстів, тому існує велика кількість різноманітних класифікацій. Б. Рубчак підкреслює, що «“піджанрів” щоденника буває стільки, скільки буває самих щоденників. Домежна відкритість самого жанру дозволяє необмежену кількість варіантів у самих по собі звільнених, приблизних його межах» [69]. Загалом до класифікації вчені застосовують різні критерії, наприклад, ступінь завершеності, ідейно-

змістове наповнення записів, спосіб відбору матеріалів, психологічний тип особистості автора, наявність літературної обробки тексту тощо [72, 421].

Наприклад, Т. Космеда виокремлює 4 типи щоденників: 1) щоденник як «авторська майстерня», який характеризує професійні задуми, плани, ідеї тощо; 2) щоденник як «сповідь перед собою» – діалог Ego і Alter Ego; 3) «щоденник – самоувічнення», коли текст дає можливість «запам'ятати» себе ще за життя; 4) «щоденник-самоспоглядання» як особливий різновид самозадоволення, бажання поспостерігати за собою [45, 146].

А. Кочетов поділяє діаріуші на щоденник опосередкованого та презентативного характеру (оповідь зі слабо вираженою суб'єктивністю, де переважає соціально-історична мотивація зображуваного), щоденник класичний (публіцистична оповідь з епізодичним виявом авторського «я», де переважає суб'єктивно-психологічна мотивація) і літературно-художній щоденник (оповідь із активною белетризованою позицією автора з естетичним мотивуванням) [48, 10-11]. С. Мостова виокремлює ті щоденники, що віддзеркалюють орієнтацію автора на опис подій дня, тижня, місяця тощо, і ті, що являють собою міркування, «потік свідомості» [56, 100]. Т. Радзівська розмежовує топікальні та дескриптивні щоденники [64, 280].

Б. Рубчак на основі критерію адресованості тексту поділив щоденники на інтимні та літературні [69]. Інтимні щоденники мають «терапевтичне» завдання – пояснювати авторові його власну особистість і допомагати внутрішньо організувати його життя. Цей тип щоденника передовсім відрізняється від літературного тим, що він не призначений для публікації. Хоча навіть у нелітературному щоденнику, як бачимо, автор може вдаватися до виконання певної ролі від себе та для себе, написаному в присутності численних невідомих глядачів. Такого автора Б. Рубчак називає «персоною-маскою» [69].

Схожу в деяких аспектах класифікацію щоденникових текстів запропонував Г. Костюк, виокремивши, щоправда, більше типів. Це, зокрема, 1) щоденники, які автори пишуть із розрахунком на публікацію; 2) особисті нотатки; 3) докладні телеграфічні нотатки; 4) нотатки щоденних спостережень,

влучних висловів, вуличних фраз, народних говорів, випадкових ситуацій, уловлення портретів і пейзажів [46, 13-14]. У першому типі текстів щоденникарі свідомо оминають інтимні моменти з життя, побутові деталі, негативні переживання тощо, натомість фокусуються на зовнішніх, історичних подіях. Особисті щоденники – тип нотаток, сповнених оголених почувань, побутово-психологічних сцен, інтимних фактів. Зовнішній світ автора не зовсім цікавить, він сам у собі, у своїх переживаннях. Докладні телеграфічні нотатки – щоденники із сухою інформацією про місцевість і дату перебування автора, назви прочитаних книг, прізвищ людей, з якими він контактував, події, факти дня. Часто такі записи незрозумілі для читача. Четвертий вид щоденників, за Г. Костюком, найхарактерніший для письменників [46, 14].

Зазвичай щоденники поєднують ознаки різних типів. Щоденники О. Довженка та О. Гончара – синтез різних видів щоденника. Керуючись класифікацією щоденникових записів Г. Костюка, можна стверджувати, що обидва щоденника митців мають риси усіх чотирьох типів щоденника.

Узагалі щоденники письменників перебувають осібно в щоденниковому дискурсі, оскільки є унікальним, яскравим явищем. Ведення щоденника було поширеним явищем у письменників, а особливо, коли йдеться про кінець ХІХ-ХХ ст. Зокрема, окрім щоденників О. Довженка та О. Гончара, нині відомі діаруїші таких українських письменників цього періоду, як В. Винниченка, П. Тичини, В. Симоненка.

Письменницькими щоденниками особливо вирізняється ХХ ст., оскільки саме в цей період для багатьох митців щоденник перестає бути чернеткою та збіркою заготовок для майбутніх творів. Він переростає у форми особистісного самовираження та інколи стає «головною книгою життя» [73, 99]. Щоденникові записи письменників становлять особливу групу щоденників. Дослідники щоденників звертають увагу на синкретизм письменницького щоденника: він є органічним синтезом документально-художнього й публіцистичного начал [25, 62]. Щоденники письменників, як показують дослідження, зокрема й наше, не є простою констатацією фактів, занотовуванням подій. Письменники зі свого

життя обирають саме ті події, які, на їхню думку, є найсуттєвішими, які справили на них велике враження та стали незабутніми. Саме з щоденникових текстів письменників, а не їхніх художніх творів, можна дізнатися про них справжніх, про їхнє істинне світовідчуття, ставлення до подій, колег тощо. Крім того, письменники ХХ ст. були свідками багатьох значущих історичних подій, які вони описували на сторінках щоденників. Деталі про деякі загальновідомі події автори подають зсередини, безпосередньо. Через це читач дізнається багато нового про факти історії. Такими яскравими щоденниками українських письменників ХХ ст. є записи О. Довженка та О. Гончара.

За своєю суттю «Щоденник» О. Довженка – це прониклива сповідь, приховані роздуми й переживання автора про долю України, воєнний період, німецьку окупацію, українську культуру ХХ ст., радянську політику, ідеологію. У щоденникових записах письменник занотовував основні події власного особистого та творчого життя, від початку виходу на екрани фільму «Щорс» (1939 р.) і до закінчення роботи над сценарієм «Поєма про море» (1956 р.). Оскільки О. Довженко був свідком багатьох історичних подій, він мав змогу детально їх описати: приєднання Західної України до складу СРСР, початок Другої світової війни, окупація німецькими військами України, а також визволення її території, післявоєнні роки, смерть Й. Сталіна та зміни в житті країни, які тривали після цього. Автор розповідає, крім того, про зустрічі зі своїми сучасниками, зокрема з культурними та політичними діячами СРСР та України, поринає в роздуми про минуле та майбутнє. Саме зі сторінок щоденника О. Довженка дізнаємося про його потаємні творчі плани, початкові ідеї та весь шлях написання сценаріїв «Україна в огні», «Мічурін», різноманітних оповідань і незавершеного роману «Золоті ворота». Щоденникові записи опубліковані українською та російською мовами, зокрема видавництва «Фоліо», тобто так, як і писав автор. Іноді О. Довженко використовує дві мови в тій самій фразі тексту щоденника.

Загальна тональність щоденника О. Довженка трагічна. Він описував все те, що задумувалося, але не збулося, те, що хотілося написати та зняти, але не

вкладалося в суспільно-державні програми тогочасного СРСР. Водночас на сторінках свого щоденника ідентичність митця немов роздвоюється: з одного боку, він відчуває розчарування від соціалістичного ладу, а з іншого – намагається не вийти за межі радянського ідеологізованого контексту. «І саме ця дуальність – національне та радянське, напруга між ними – і є осердям життя Довженка, його індивідуальної драми завершального періоду життя» [62, 97].

Дещо інший характер має щоденник О. Гончара. Тут немає переважання похмурих настроїв, що можна пояснити інакшим життям письменника. О. Гончар провів цікаве, сповнене творчості, подорожей, сімейного тепла життя. «Щоденник» О. Гончара, виданий із 2002 по 2004 рік у трьох томах, містить різні нотатки, які письменник робив понад п'ятдесят років. Перші записи датовані 1943 роком, останні — 1995. У передмові до видання дружина письменника зазначила: «Тут і зустрічі з цікавими людьми, і побачені краєвиди, думки про прочитану книжку, влучний вислів чи слово, до цього не чує, враження з поїздок, важливі громадські події» (Гончар, т. 1, ст. 6). Фактичний матеріал органічно поєднано з авторськими роздумами світоглядного характеру: про самопізнання, вибір власної долі та сенс людського життя. Крім того, О. Гончар додавав у свої записи ті відомості, які хотів зберегти для себе, які вважав цінними, а це сюжети творів, чернетки листів, почуті анекдоти чи історії, цікаві відомості й факти, власні чи чужі спостереження й думки.

Отже, щоденник як літературний жанр має давню історію та різні етапи формування. Щоденниковий текст має свою специфіку, особливості побудови та наповнення. З-поміж характерних рис щоденника можна виокремити хронологізованість, гіпертекстуальність, інтимність, автокомунікативність, суб'єктивність, аксіологічність. Щоденники класифікують з урахуванням різноманітних аспектів, проте, безперечно, окремим яскравим типом щоденникових текстів є щоденники письменників. На нашу думку, саме в діаріушах О. Довженка та О. Гончара виразно вимальовуються риси їхніх мовних особистостей, їхніх характерів і світосприйняття.

2.2. Авторизовані конструкції прямого засвідчення у щоденниках О. Довженка і О. Гончара

Дібрані зі щоденникових записів конструкції із семантикою авторизації класифікуємо, за О. Шатіловою, на авторизовані конструкції семантики прямого засвідчення та семантики непрямого засвідчення.

Семантика прямого засвідчення позначає інформацію, отриману з власних спостережень мовця, досвіду чи шляхом умовиводів. З-поміж цієї семантичної групи авторизованих конструкцій ми виокремили марковані та немарковані конструкції.

Немарковані конструкції, або імпліцитна авторизація, – це ті конструкції, в яких наявний нульовий авторизувальний показник. Це «висловлення, автор яких не вказує на джерело чи спосіб отримання інформації, оскільки висловлене ним повідомлення та його інтерпретація ґрунтується на особистих спостереженнях» [59, 103].

У щоденниках О. Довженка та О. Гончара зафіксовано чимало немаркованих авторизованих конструкцій із семантикою прямого засвідчення: *Кохання робить людину сміливою, відважною, винахідливою. Кохання очищає й підносить* (Гончар, т. 1; ст. 137; 1950). *Людина – це процес. Від постання до становлення, до згасання* (Гончар, т. 2; ст. 62; 1970). *10 років було Лесі Українці, коли заболіла нога. То був перший спалах хвороби. Потім почався туберкульоз кісточок у китиці лівої руки (це не дало їй стати піаністкою). Потім легені... Тоді нирки...* (Гончар, т. 2; ст. 82; 1971). *Обірвані, брудні, обморожені румунські і італійські полонені солдати кинулися на таких же жалюгідних німецьких полонених і почалася бійка* (Довженко, ст. 23; 1944). *Горить село. Зима. Відчиняються двері. Вибігає напівгола, боса дівчина зі страшним криком з хати і біжить вулицею на поле. За нею німці. Не здогнали. Убили* (Довженко, ст. 33; 1944). *Така вже нещаслива земля наша. Такий нещасливий народ наш* (Довженко, ст. 50; 1942). *Директор кіностудії Лінійчук № 24 – національний по формі і подлець по содержанию* (Довженко, ст. 102; 1942). *Німці нищать наших*

дітей. Нищать голодом і розстрілами. Нищать методично (Довженко, ст. 103; 1942). *Земля тряслась цілу ніч, тремтіло і роздиралося повітря... Це була страшна ніч* (Довженко, ст. 115; 1942). *Раніш солдату, що втік з полону, давали нагороду. Зараз саджають у тюрму. Нема нічого страшного, особливо для комуніста* (Довженко, ст. 166; 1942). *Дурак – не обов'язково Іванушка-дурачок. Дурак нині часом закінчує два факультети, займає високі посади, має ордена, партстаж* (Довженко, ст. 171; 1942). *Творець мусить любити життя й показувати, що воно прекрасне. Без нього люде б мали сумнів* (Довженко, ст. 362; 1951). *Степ – це простір. Це життя з вітром і сонцем* (Гончар, т. 1; ст. 298; 1962). *Сьогодні німці розгромили нашу Двадцять першу армію* (Довженко, ст. 156; 1942). *Україна поруйнована, як ні одна країна в світі* (Довженко, ст. 208; 1942). *Green River (Зелена Ріка) – це все ще Скелясті гори* (Гончар, т. 1; ст. 187; 1955). *Місто Сан-Франціско в 1906 р. було повністю зруйноване землетрусом і пожежами, пов'язаними з ним* (Гончар, т. 1; ст. 190; 1955). *У горах Словаччини, де займаються альпінізмом, є звичай: юнаки лізуть на скелю і добувають едельвейс (квітка)* (Гончар, т. 1; ст. 199; 1955). *Художник щоразу все мусить відкривати заново, все з самого початку* (Гончар, т. 1; ст. 211; 1956).

Натомість маркованими конструкціями, або експліцитною авторизацією, називають ті конструкції, в яких суб'єкт авторизації формально виражений у поверхневій структурі висловлення. Марковані авторизовані конструкції семантики прямого засвідчення поділяються за значенням на мікрополе перцептивності та мікрополе інференційності.

1) Мікрополе перцептивності охоплює речення, які представляють інформацію, отриману з власного чуттєвого досвіду. Отже, джерелом інформації, яка міститься у висловленні, є чуттєвим досвідом суб'єкта повідомлення, а це насамперед слух, зір, нюх, загальні відчуття. Велика частина авторизованих конструкцій цієї групи, однак, виявляється з нульовими авторизувальними показниками, оскільки суб'єкт сприйняття дуже часто збігається з мовцем: *На бур'янах під сонцем безкінечною пряжею біліє, світиться бабине літо* (Гончар, т. 1; ст. 226; 1957). *Ранок. Сонце, тиша. Яблуні і*

вишині в цвіту. Десь кудкудачуть кури і тріщить аероплан (Довженко, ст. 98; 1942).

Водночас марковані конструкції в цій групі – речення з предикатами сприйняття (зорового, слухового), відчуття, стану, почуття, виражені дієсловами *бачити, помічати, чути, відчувати, почувати, подобатися, любити, сприймати, боятися* тощо: *І коли вдивляєшся в старі фото, там, де він ще юнак з вусами, бачиш лице вольове, **відчуваєш**: в цієї людини дух крицевий, це – козак!* (Гончар, т. 2; ст. 75; 1970). *Переді мною рейс на півконтиненту. Лечу в Алма-Ата. **Почуваю**, як з душі виходить перевтома багатьох літ, зникає ненормальність, повертаюсь у життя* (Гончар, т. 2; ст. 91; 1971). ***Чую** гомін веселих львівських цехів, гомін народних свят, де людям крізь хащі горя, чвар, епідемій все ж світило сонце – сонце надій!..* (Гончар, т. 2; ст. 394; 1979). *Коли Борис дзвонив, **почулись** сторонні шуми, якісь перебої* (Гончар, т. 2; ст. 399; 1980). *Допізна ходив по нічному Тбілісі. **Бачив** рух машин, каскади вогнів, яких не міг бачити Бараташвілі, – **бачив** небо, чудове небо Грузії, і місяць крізь хмари, місяць, що його бачив і він* (Гончар, т. 2; ст. 33; 1968). *Я **бачив** в огні і диму, і в реві гармат, як роздирається темна завіса обману, клевети, жахливих брехень, злоби і неправди, що ходила по світу про нас* (Довженко, ст. 113; 1942). *Якесь тавро смутку було на всіх їх [на льотчиках. – О. С.]. Це перше, що я **відчув*** (Довженко, ст. 153; 1942). *Чим більш **дивлюсь** я на Київ, тим більш **бачу**, яку страшну трагедію пережив Київ. Населення в Києві фактично нема. Є невеличка купка убогих, нужденних і злиденних недобитків. Нема дітей, нема дівчат, нема юнаків* (Довженко, ст. 194; 1943). *Я **помітив**, що характерною рисою тупих людей, що займають іноді відповідальні посади, є уміння швидко приймати радикальні рішення по любому питанню* (Довженко, ст. 270; 1945). *Серце болить безупинно. Воно важке стало й вороже. Се вже не те дороге, прекрасне миле серце, що тільки називалося так і вважалося, що воно є. Тепер воно є, я **відчуваю** його. Воно трудне й важке* (Довженко, ст. 288; 1945). *Вітер. Хвиля берег мис і **чути** безупинний ритм. Хвиля за хвилею* (Довженко, ст. 483; 1952). *Часом і дуже часто, майже щодня, я **почуваю** в собі наплив такої*

високої радості, якої я ні разу ніде не відчував у М. за довгі роки (Довженко, ст. 538; 1952). Шумить мотор піді мною, і **сприймаю його** як музику, як могутню силу народу нашого, будівника комунізму на Землі (Довженко, ст. 572-573; 1952). Я так **люблю** мою Юлю, як ніби й не любив ще ніколи за двадцять п'ять років родинного з нею життя (Довженко, ст. 579; 1952). І щось відразу **став я почувати** – ой, не ждати мені тут добра (Довженко, ст. 575; 1952).

Інваріантними засобами вираження семантики перцептивності є предикативні прислівники *чутно, видно, помітно*. Найчастотнішим є компонент *видно*: *Райдуга така яскрава, як ніколи не бачив. **Видно**, що повна, кругла, барвистий стовп* (Гончар, т. 1; ст. 126; 1949). *З готелю **видно** смугу палаючого неба над лісом* (Гончар, т. 2; ст. 185; 1974). *Десь далеко горіли ракети під небом. Було чомусь **видно*** (Довженко, ст. 94; 1942). *Був у шпиталі у начпура Юго-Западного фронту Галаджева. Читав йому «Отступника» і «Перед боєм». **Видно**, йому дуже сподобалось* (Довженко, ст. 95; 1942). *Калатозов читає доповідь. **Видно**, що писав її не він* (Довженко, ст. 290; 1945). *Місяць у небі. **Видно-видно** – ніч ясна і тепла* (Довженко, ст. 569; 1952). Загалом особливістю засобів вираження цього мікрополя є те, що вихідною формою перцептивного предиката є модусний предикатив на -о, а не відмінювана форма дієслова, оскільки відчуття – це результат сприйняття. Той, хто відчуває, не є активним суб'єктом: *Через хвилину було чутно... – Було чути...*

За спостереженнями О. Етко, основною структурою для вираження перцептивності є безособове речення [28, 83]: *А тут навіть хмар **не було видно*** (Гончар, т. 1; ст. 113; 1951). *У Михайлових голосили в дворі цілий вечір – **було чути** на весь маєток* (Гончар, т. 1; ст. 14; 1943). *Не **чути** сьогодні трускавецької пісні* (Гончар, т. 2; ст. 319; 1977). *Тільки й **чути** скрізь на засіданнях. – Проявите твердость, проявите гибкость* (Довженко, ст. 7; 1941). *Увечері по всьому Саїрме тільки й **чути** ритмічне сплескування багатьох рук, що супроводжують лезгинку і танцюриста* (Гончар, т. 1; ст. 143; 1951). Крім того, однією з найпоширеніших структур для вираження семантики перцептивності, на думку дослідниці, є синтаксема «дав. від. без прийменника»:

мені чутно, мені видно, йому стало видно, а також безособові речення [28, 83], хоча в досліджуваних щоденникових записах ця синтаксема не використана, очевидно, тому, що природно перцептором є мовець – автор тексту.

Дієслова із семантикою перцептивності нерідко функціонують в односкладному означено-особовому реченні: *Почуваю* довкола себе зграю літературного вороння (Гончар, т. 2; ст. 6; 1968). *Про Шосту армію продовжую чути* сумні натяки (Довженко, ст. 125; 1942). *Чую* далеке радіо... (Довженко, ст. 442; 1952). *Йду мимо Володимирського собору. Чую* – спів. *Вечірня відправа* (Гончар, т. 2; ст. 371; 1979).

Ще одним структурним вираженням мікрополя перцептивності є просте двоскладне речення: *Я почуваю* себе ізольованим і самотнім (Довженко, ст. 207; 1944). *Дивлюся* я навколо. *Мучаться, потерпають* люде (Довженко, ст. 51; 1942). *Раптом почувся* короткий, як тріск, револьверний постріл (Гончар, т. 2; ст. 165; 1973).

Крім того, досить часто мікрополе перцептивності реалізується у складнопідрядних з'ясувально-об'єктних реченнях, де опорним компонентом є відповідні авторизовані дієслова: *Я боюсь*, що гнів, який упав на мою голову, перекинеться на моїх людей (Довженко, ст. 206; 1944). ... *почув* раптом, як у мене вельми заболіла голова, потім серце, руки, груди (Довженко, ст. 299; 1945). *Машина рушила. Я помітив*, що у сивенької вже Олександри Полікарпівни навернулися сльози (Довженко, ст. 388; 1951). *Я почуваю*, що діється велике нечесне діло, нечесна і жорстока гра (Довженко, ст. 231; 1943). *Чую*, що Бажан став мені ворогом (Довженко, ст. 263; 1945). *Учора бачив*, як Журахович перекладав у своєму нічному столику украдену у мене книжку Коцюбинського II том (Довженко, ст. 80; 1942). *Дуже лагідний, навіть ласкавий* був цього вечора Шолохов... *М'який, чулий, шукає поради, підтримки. Почувається*, що йому важко (Гончар, т. 2; ст. 40; 1968). *Ще в Москві, серед затхлості прокурених засідань почув*, що на Україні вже цвітуть садки (Гончар, т. 2; ст. 15; 1968). Опорним компонентом у конструкціях такого типу може бути й предикативний прислівник *жаль*: *Як жаль* мені себе, що так мій день повечорів, і сонце моє

зайшло, не встиг і оглянутись (Довженко, ст. 297; 1945). Як мені жаль, що у мене грип (Довженко, ст. 287; 1945).

Авторизовані конструкції цього семантичного типу можуть оформлюватися й у складному безсполучниковому реченні: *Помітив в установі: високому начальству ставлять у кабінет пляшку боржому. Меншому – вже нарзан. Ще меншому – звичайної сифон. А є ще ж такі, що зовсім без води! Ці багато потім п'ють горілки...* (Гончар, т. 2; ст. 66; 1970).

На позначення відчуттів у щоденниках письменників нерідко трапляються фразеологізовані компоненти *почуває душа* та *чує серце*: *Чує моє серце, що діла наші далеко не такі гарні, як би це хотілося* (Довженко, ст. 117; 1942). *Почуває моя душа, що в моєму житті почнуться нові смутні і тяжкі часи* (Довженко, ст. 201; 1943).

Авторизовані дієслова мікрополя перцептивності можуть, крім того, бути оформлені в реченнях різних структурних типів як вставлені компоненти: *А далі – відчуваю – не вистачить сил* (Гончар, т. 1; ст. 122; 1946). *Весь аж тремтить від хвилювання, звуки – чути – клекочуть йому в горлі, а говорити не може...* (Гончар, т. 1; ст. 168-169; 1954).

2) Мікрополе інференційності вказує на інформацію, яку мовець отримав шляхом умовиводу. Семантика інференційності позначає інформацію, що міститься у висловлюванні, яку суб'єкт отримав шляхом логічного умовиводу з побаченого, почутого, отриманого із власного чуттєвого досвіду. Мовець спостерігає певні явища в конкретній предметній ситуації і, зважаючи на власні міркування, зводить їх до причини, що їй виявляється повідомлюваним фактом.

Авторизовані конструкції цього мікрополя є насамперед реченнями з предикатами ментальної діяльності, виражені за допомогою дієслів авторизувального значення мислення, знання, пам'яті, бажання, а саме: *думати, вважати, здаватися, видаватися, знати, здогадуватися* тощо. У досліджуваних щоденниках виокремлюються групи речень, які стосуються осмислення теперішнього та тих, які стосуються пам'яті.

Речення-осмислення теперішньої дійсності: *Я хотів би одного: щоб література відчепилась від мене, не переслідувала мене, як манія* (Гончар, т. 1; ст. 122; 1946). *Хотілося співати, все йшли на думку пісні про любов* (Гончар, т. 1; ст. 137; 1950). *Коли Іван Семенович співає, мені здається, що в хаті квітами пахне* (Гончар, т. 2; ст. 53; 1969). *Дехто вважає, що Тичина був похливим. Ні, таким він ніколи мені не здавався* (Гончар, т. 2; ст. 75; 1970). *Дивлюсь на цього ще майже юнака, інтелігента, спокійного, розумного, і думаю, що з усіх присутніх він, може, почував зараз себе внутрішньо найвільнішим* (Гончар, т. 2; ст. 108; 1972). *...мимоволі думаєш: література катастрофічно втрачає почуття гумору* (Гончар, т. 2; ст. 118; 1972) *Здається, всі ми, письменники, недорікуваті – хто більше, хто менше* (Гончар, т. 2; ст. 118; 1972). *Дивишся на тупі ці пики і думаєш мимоволі: «Не письменники це, а якась похоронна команда... Безсовісна, озлоблена ватага могильників»* (Гончар, т. 2; ст. 180; 1974). *«Ні, ця нація довго житиме», – подумалось мимоволі* (Гончар, т. 2; ст. 182; 1974). *Дивлюся фільм (херсонський, любительський) про степовиків і думаю: який прекрасний наш люд трудовий...* (Гончар, т. 2; ст. 188; 1974). *Дивлюсь на деяких керуючих і думаю: «Я ж їх знав іншими. Чому вони аж так виродились?»* (Гончар, т. 2; ст. 244; 1975). *Ще раз переконуєшся: кожна людина – загадка* (Гончар, т. 2; ст. 276; 1976). *Думка про захист також і духовного середовища (найперше мови народу) видається мені дуже важливою...* (Гончар, т. 2; ст. 365; 1979). *Часом мені хочеться вмерти, так я замучився і втомився од немилосердя і страшенної жорстокості* (Довженко, ст. 13; 1944). *Часто думаю собі, як марно пропало моє життя* (Довженко, ст. 58; 1942). *Мені здається часом, що мене стісняються, що я дратую багатьох людей, мов приспане сумління* (Довженко, ст. 126; 1942). *Я подумав: «Боже, яка я жахлива людина. Я уже з генералами не згоден, немов вони які кретини, чи що»* (Довженко, ст. 131; 1942). *Часом я думаю, коли хто-небудь прочитав би оцю сумну мою журливу і скорботну книгу, що б він подумав про мене?* (Довженко, ст. 169; 1942). *Мені чомусь здається й досі, що саме головне у творчості десь іще спереду, що я знайду його і здійсню* (Довженко, ст. 178; 1943). *Але я вірю, що не дивлячись ні на*

що, не дивлячись на громадянську смерть, «Україна в огні» прочитана, і буде на Україні через оце саме десь якось недозагублено не одну сотню людей (Довженко, ст. 199; 1943). **Я знаю:** мене будуть обвинувачувати в націоналізмі, в християнізмі і всепрощенстві, будуть судити за нехтування класової боротьби і ревізію виховання молоді, яка зараз героїчно б'ється на всіх грізних історичних фронтах – але не це лежить в основі твору, не в цьому річ (Довженко, ст. 199; 1943). Одне, чого мені чомусь уже **не хочеться**, – жити в Москві (Довженко, ст. 599; 1955). Мені **хочеться вмерти**. Мені **здається**, що я прожив уже все своє життя, пережив усі свої радощі і виплакав усі сльози (Довженко, ст. 122; 1943). **І я зрозумів**, що ніякі мої аргументи, висловлені з болем душевним, і тугою, і найглибшою одвертістю самоаналізу ні в чому його не переконали... (Довженко, ст. 229-230; 1943). Мені щось **здається**, що я довго не проживу і кращої частини людського віку від п'ятидесяти до шестидесяти років, як каже Анатоль Франс, мені певно не пережити (Довженко, ст. 238; 1944). **Боже мій**, яким дурним **показавсь мені театр Гната Юри...** (Довженко, ст. 258; 1952).

Речення, які стосуються пам'яті: **Згадалась його** [Є. Поповкіна. – О. С.] розповідь, як був у Греції з композитором Мураделі (Гончар, т. 1; ст. 439; 1967). **Пригадуються** бурхливі весняні події, оте самовпивання декотрих, зловтішне потирання рук... (Гончар, т. 1; ст. 404; 1966). **Тепер я пригадую** рішення пленуму Спілки письменників України про винесення догани якомусь українському критику, що в своїй статті «перебільшив роль Довженка в українському кінематографі» (Довженко, ст. 692; 1956). **Я матір згадав** свою, як вона молилась їй [Пречистій Діві. – О. С.] колись за мене, коли я був маленьким... (Довженко, ст. 505; 1952). **Пригадую** диявольську пику, яку скорчив Берія, коли привезли мене до Сталіна на суровий, страшний суд з приводу невдалих помилкових фраз, що вкрапилися, по словам самого Сталіна, в мій сценарій «Україна в огні» (Довженко, ст. 583; 1953). Мені чомусь **пригадалося**, як колись у школі проводились бесіди по картинкам (Довженко, ст. 213; 1943).

Крім того, засобом вираження значення ментальної діяльності мовця слугує предикативний прикметник *певен*: *Був певен, що панич не оживе, замерзне в лісі...* (Гончар, т. 1; ст. 143; 1967).

Семантика інференційності може передаватися також за допомогою модальних прислівників *судячи з, значить, отже*, які зазвичай виконують у реченнях функцію вставних слів: *То лисиця скажена, значить, була* (Гончар, т. 1; ст. 152; 1953). Частотнішим є модальний прислівник *отже* як засіб упорядкування та узагальнення авторської думки: *Недорікуватим мусить почувати себе вживач суржику, отже – неповноцінним* (Гончар, т. 1; ст. 338; 1964). *Малярство статичне. Колір в кіно процесуальний, динамічніший. Він існує в стані невпинного руху. Отже, колір ближче до музики, ніж до малярства* (Довженко, ст. 325; 1947). Таке ж значення виражає конструкція *прийти до висновку*: *Я прийшов до висновку про те, що прощати їх не стоїло* (Довженко, ст. 284; 1953). *Прийшов до висновку, що свобода обмежена іншими свободами* (Довженко, ст. 310; 1946).

Поширеним є вставний компонент *по-моєму*, що наголошує на суб'єктивності висловлених міркувань: *По-моєму – чи прав був, чи ні, пишуци так, як вони писали раніш, але будь принциповим до кінця* (Гончар, т. 1; ст. 15; 1943). *Зрештою, по-моєму, найменше ризикуєш помилитись, коли стаєш на захист людини* (Гончар, т. 2; ст. 37; 1968). *Зустрів у Москві дуже, по-моєму, цікаву й славу людину: це Хаджі Ахмар (Х. Ахмеров), молодий узбек, письменник і кінорежисер* (Гончар, т. 2; ст. 222; 1975). *Соцреалізм, по-моєму, – цілком штучний термін, плід догматичного мислення* (Гончар, т. 2; ст. 289; 1979).

Виражає семантику інференційності також сполучник *тобто* та його варіант *себто*, що доповнює, уточнює розкриває думку й передбачає авторську інтерпретацію, виявлення прихованого змісту чужого висловлювання, зміщення фокусу актуалізації складників описуваної ситуації: *Не швидкуй! – каже він (тобто «не спішіть»)* (Гончар, т. 1; ст. 235; 1958). *«Тут живуть ті, що лишились». Тобто хтось з цієї сім'ї загинув на війні* (Гончар, т. 1; ст. 285; 1961).

І коли мені не вистачить сил звести з Вами свої життєвські рахунки, себто простити всіх до одного, тоді я умру (Довженко, ст. 284; 1945).

Частотними в щоденниках є авторизовані синтаксеми семантики інференційності *на мій погляд, на мою думку*, які є вставними компонентами в реченнях різних типів: *Йому (Глазунову), на мій погляд, вдається художній синтез рубльовських традицій з сучасністю* (Гончар, т. 1; ст. 257; 1962). *Бажан, на мою думку, зовсім охамів* (Довженко, ст. 72; 1942). *Почався бій, що триватиме, на мою думку, днів сто, після чого німці почнуть зникатися* (Довженко, ст. 131; 1942).

Структурно поширеними конструкціями, в яких виявляється семантика інференційності, є складнопідрядне з'ясувальнo-об'єктне речення та безсполучникове складне речення. Опорним компонентом складнопідрядних з'ясувальнo-об'єктних речень мікрополя інференційності є дієслова розумової діяльності, думки: *Мені здається, що він говорить іронічно, з символічним підтекстом* (Гончар, т. 1; ст. 216; 1957). *Пригадав, як вважали нас за дикунів, варварів, гнобителів закону і ворогів культури і прогресу* (Довженко, ст. 113; 1942). *Мені здається, що в наступних часах нашу героїчну епоху будуть вважати епохою занепаду в багатьох смислах* (Довженко, ст. 206-207; 1943). *Знаю, що не повернуться назад літа і що нічим уже їх не догнати* (Довженко, ст. 288; 1945). *Я думаю, що в американській кінематографії в її природі і процесі створення картин відбивається цілковито вся Америка* (Довженко, ст. 314; 1946). *Часом здається, що в минулі віки людині було легше* (Гончар, т. 2; ст. 93; 1971). *Іноді здається, що ми на планеті останні* (Гончар, т. 2; ст. 394; 1979). *Але я знаю, що, коли прийдуть наші, мене теж знищать* (Довженко, ст. 119; 1942).

Окрім того, формально дієслова інференційності часто функціонують у складних безсполучникових реченнях: *Подумав: «Все в мене є, окрім щастя»* (Гончар, т. 1; ст. 217; 1957). *Лягаючи спати удосвіта, я подумав: як гарно, який я щасливий, що прибув знову до рідного дому* (Довженко, ст. 645; 1955). *Пригадується, царська армія билася краще* (Довженко, ст. 124; 1942). *Пригадую: Основна риса характеру нашої сім'ї – насміхатись над усім і, в*

першу чергу, один над одним і над самим собою (Довженко, ст. 255; 1945). *Я постиг: міряється воно [страждання. – О. С.] глибиною потрясіння внутрішнього всієї душі, а не тільки гнітом зовнішніх обставин* (Довженко, ст. 339; 1949). *Я думаю: як добре, що я приїхав сюди і живу серед робітників* (Довженко, ст. 442; 1952). *І все ж таки думаю: хай вона [повість «Україна в огні». – О. С.] забороняється, бог із ними, вона все одно написана* (Довженко, ст. 199; 1943). *Згадалось: коли «Модри Камень» ще був під опалою після нищівної критики, Павло Григорович, виступаючи якось у Спілці (здається в 1947-му), з трибуни назвав цю річ «перлиною української новелістики»* (Гончар, т. 2; ст. 75; 1970).

Виражають семантику інференційності й фразеологічні конструкції *ловити себе на думці* та *думки охопили душу*, які, прикметно, трапляються лише в щоденникових текстах О. Довженка: *Ловлю себе на думці: неначе стоїть мій грізний критик за плечима й розглядає безсердечним оком кожну літеру мою і кожну кому, чи немає в ній зради й підкопу* (Довженко, ст. 339; 1949). *Багато думок охопило мою душу: життя моє вже змінилося* (Довженко, ст. 576; 1952).

2.3. Авторизовані конструкції непрямого засвідчення

Семантику непрямого засвідчення виражають конструкції, які містять інформацію, отриману мовцем з іншого джерела чи опосередковано власним знанням, думкою, оцінкою. Ця семантична група авторизованих конструкцій поділяється на три мікрополя: переказування, оцінки та персуазивності.

1) Конструкції, що належать до мікрополя переказування позначають інформацію, отриману мовцем зі слів іншої особи чи іншого джерела, тож, являють собою спосіб передачі чужого мовлення.

В основі реагування автора на чуже висловлювання лежить або збереження автентичності чужого мовлення, або гнучке впровадження авторського коментарю в чужий текст, на підставі чого виокремлюють два способи передачі чужого мовлення – цитування (прямий спосіб передачі чужого

мовлення) й інтерпретація (непрямий спосіб передачі чужого мовлення) [21, 7]. Цитування мовознавці трактують як невласне-авторизацію [21, 7], оскільки цитата дослівно зберігає чуже мовлення з нейтральною емоційною оцінкою. Натомість своєрідністю інтерпретації є те, що вона виявляє авторське ставлення, оцінку, розкриває прихований зміст чужого висловлення, зміщує фокус актуалізації складників описуваної ситуації [59, 103].

Особливістю щоденників О. Довженка та О. Гончара є наявність значної кількості цитат. Це зазвичай вислови інших письменників, науковців, громадських, політичних діячів, які автори хотіли зберегти для себе, які, на їхню думку, були влучними й показовими. Оформлені осібно від інших записів у щоденниках, цитати подаються в лапках з ім'ям та/або прізвищем автора в дужках. Інколи цитати супроводжуються авторським коментарем. *«Прекрасное всегда странно» (Бодлер)* (Гончар, т. 1; ст. 421; 1967). *«Полтава – мати співучої милозвучної української мови, родомісто красунь-українок» (Дочка Франкова про Полтаву)* (Гончар, т. 1; ст. 425; 1967). *«Интеллект – уже сам собою щось диспропорційне. Він нівечить гармонію обличчя» (Оскар Уайльд)* (Гончар, т. 2; ст. 37; 1968). *«Страхітливе накопичення прав». Це сказав Гоголь, маючи на увазі царську бюрократію* (Гончар, т. 2; ст. 55; 1969). *«Справжня мистецька простота не антипод складності, а її найвищий вияв» (М. Коцюбинський)* (Гончар, т. 2; ст. 97; 1971). *«Гюго геніальний; геній – це щось величне, але недосконале» (Жуль Ренар)* (Гончар, т. 2; ст. 101; 1971). *«Вся жизнь человеческая скорбна» – Еврипід* (Довженко, ст. 212; 1943). *Енштейн: «Я знаю, моя наука привела к открытию атомной энергии»* (Довженко, ст. 311; 1946). *Гений народа убивают не бедствия, а унижения. Стендаль* (Довженко, ст. 243; 1944). *«...Пусть ваша печаль превратится в силу» Мао Цзэдун* (Довженко, ст. 350; 1951).

Окремий тип чужого мовлення становлять діалоги в щоденниках письменників. Часто О. Довженко та О. Гончар пояснюють ситуацію перед діалогами, проте іноді діалогічне мовлення подане без пояснень, записи діалогів починаються раптово. Специфікою діалогів у щоденнику О. Гончара є те, що

найчастіше це діалоги з життя, розмови справжніх людей, знайомих або незнайомих, учасником яких він був або які випадково почув. У О. Довженка натомість більшість діалогів – репліки героїв його творів, які він планував написати. Це чернеткові варіанти творів, уривки діалогів, які автор хотів згодом доопрацювати.

На ярмарку:

- *Купуй кобилу, Іване!*
- *Але ж вона сліпа на одне око.*
- *А що, вона тобі має газету читати?*
- *Складаємо подяку, що не погордили нами, ми предкам своїм будемо передавати про цю зустріч (Гончар, т. 1, ст. 133; 1950).*

Артистка на вечорі питає:

- *Як, у вас дозволяють грати «Гамлета»?*
- *Звичайно.*
- *А ми не ставимо. В наш революційний час показувати такого пасивного героя не хочемо... (Гончар, т. 1, ст. 131; 1949).*

Розмова нашого полоненого українця солдата з солдатом словаком.

- *Ось тепер нас поженуть німці на Англію.*
- *Отакий у мене був настрій, друже, коли німці зайняли мою країну Словацьку (Довженко, ст. 120; 1942).*

До сторінки про дідів-Харонів [діалог до одного з творів. – О. С.]

- *Така мабуть ваша планета. Сильно миша тікала на схід. Віщування таке.*
- *Нічого, не дрефьте, діду. Ми вернемся.*

Дід подивився на Торіна і плюнув через плече.

- *Та ти-то вернешся. А от наших людей багато не вернеться. А ти як полова. Носить тебе всіма вітрами. За тебе поб'ються (Довженко, ст. 87; 1942).*

Непрямий спосіб передачі чужого мовлення, або інтерпретація, реалізується в конструкціях із різноманітними предикатами мовлення. В щоденниках О. Довженка та О. Гончара привертає увагу велика кількість різних дієслів і їхніх варіацій зі значенням мовлення.

Передусім це авторизовані дієслова зі значенням мовлення, дієслова мовленнєвої діяльності, дієслова-інтерпретації мовленнєвих дій, дієслова мовлення-директиви, дієслова запиту нової інформації та відповіді, дієслова мовлення-спостереження й акцентування на важливій інформації.

Дієслова зі значенням мовлення: *говорити, казати, кричати, волати, шепотіти, вимовляти, ректи, віщати. Про Маяковського в Москві говорять, що він був убитий* (Гончар, т. 2; ст. 15; 1968). *«Вы будете работать в Москве. Я не советую вам ехать на Украину. Вам не надо туда ехать. Вас так там везде проработали, что нужно время или перемена обстоятельств. Очень постарались ваши бывшие друзья», – говорив мені Большаков* (Довженко; ст. 261; 1945). *Кажуть, що один хлопчик, який має пензлі, наклюцав на полотні пляму і ради жарту послав таке полотно на якийсь конкурс – йому присудили першу премію* (Гончар, т. 1; ст. 193; 1955). *Еништейн сказав: не знаю, якою зброєю воюватимуть у третій світовій війні, а в четвертій знаю, що каменяками* (Гончар, т. 1; ст. 444; 1967). *Хтось сказав – Труднощі сучасного світу мають характер апокаліптичний* (Гончар, т. 2; ст. 30; 1968). *Кажуть, що в розпал цькування (Собору), буря докотилася й до Херсона...* (Гончар, т. 2; ст. 37-38; 1968). *Вчені кажуть, що навіть невдалий досвід – це таки рух вперед* (Гончар, т. 2; ст. 58, 1970). *Борис Ліванов, народний ССРСР, на днях запросивши мене з Юлею на день народження своєї доброї дружини, сказав же Юлі, впившись горілки: «Если меня будут спрашивать, почему был у вас Довженко, скажу сам пришел, незванный»* (Довженко; ст. 303; 1946). *Кажуть, що справжній мистецький твір має в собі не один а кілька смислів і вірним завжди лишається той, який людина для себе вибирає* (Довженко; ст. 311; 1946). *Сьогодні мені сказав Борис Лавренів, що дружина його бачила, як шостого числа, себто на другий день після смерті Сталіна, коли почався великий*

траурний поход народу до свого Вождя, Большаков, мій міністр, приїхав на стадіон «Динамо» грати в теніс (Довженко; ст. 582; 1953). Біля готелю зустрів Расула (Гамзатова), **кричить**, що чув, «що ти написав грандіозний роман» і що на верстку його зажадали вже «на самий верх» (Гончар, т. 2; ст. 14; 1968). Твардовський **волає**: «Гину біля підніжжя чужої слави!» (Гончар, т. 1; ст. 303; 1962). Завдяки мені знищено в моїй провінції націоналізм. І хоч злі язики **шепчуть**, що цей націоналізм і виник тут завдяки мені, і не важно, тут важен не факт, а його діалектична кінцівка, а саме знищення факта разом з усіма родичами (Довженко; ст. 269; 1945). Поглянувши в його бік, він тільки **вимовив**: Очень плохо, товариш Кузьмин. Не знаю, право, что мне с вами делать (Довженко; ст. 557; 1952). «Сейчас Украины нет! И украинские кадры кинематографии нам не нужны. Пусть сражаются. Отвоюем Украину, тогда снова будем заниматься», – **рече** черговий ублюдок з Гнездниківського провулку Большаков (Довженко; ст. 156; 1942). Вигнані ми і «ничего больше не надо, и Украины нет», як **віщав** Ванька з Гнездниковського переулка (Довженко; ст. 174; 1942).

Дієслова мовленнєвої діяльності: розповідати, оповідати, повідомляти, сповіщати, оголошувати/проголошувати, переказувати/передавати, проповідувати, свідчити, просторікувати, висловити думку, обмовитися, попереджати, називати (й варіанти звати, атестувати, охрестити), доказувати, переконувати/запевняти, жалітися. **Розповідають**, до речі, що бачили, як журавель покінчив з собою – кинувся з висоти на електропроводи (Гончар, т. 1; ст. 395; 1966). **Розповіли**, що один із хористів Київської опери переписав від руки – каліграфічним почерком – весь «Собор» і тепер цей манускрипт ходить по руках... (Гончар, т. 2; ст. 41; 1968). Коли помер Сталін, у Москві – **розповідають** – була така давка, що перекидали автобуси, кіоски, рвучись до Будинку спілок (Гончар, т. 2; ст. 57; 1969). Сьогодні поет Л. **розповів** мені, що в журналі «Славяне» відмовились видрукувати статтю-рецензію на фільм «Битва за Радянську Україну» лише тому, що уряду не подобається сценарій «Україна в огні» і що моє ім'я не повинно взагалі зараз фігурувати

(Довженко; ст. 221; 1943). Мені **розповідала** не раз моя сестра Паша, як до війни у Києві, коли в її жили батьки, батько, нині небіжчик, не раз кидався майже в нестямі на матір з сокирою чи ножем (Довженко; ст. 233; 1943). **Оповідав** генерал Москаленко, як два його солдати повернулися додому до рідних хат (Довженко; ст. 183; 1943). «ЛГ» **повідомляє**, що в Китаї палять моє «Избранное» (Гончар, т. 2; ст. 33; 1968). Сьогодні 27 лютого, у неділю, мені подзвонила О. Бокшанська і **повідомила** мене про те, що в силу нового указу Раднаркому ССРСР про склад Сталінського комітету, в списку якого моє прізвище відсутнє, я, таким чином, уже не являюсь членом комітету (Довженко; ст. 13; 1944). Радіо вранці **сповістило**: почалась війна між Ізраїлем і Єгиптом (Гончар, т. 2; ст. 167; 1973). З'являється на екрані дикторка, **оголошує**: «Передача по “Тронке” состояться не может» (Гончар, т. 2; ст. 19; 1968). «Українським П'ємонтом», «малим Каневом», «українською Меккою» **проголошували** своє місто декотрі з прямишівців (Гончар, т. 2; ст. 103; 1971). Радіо **передало** вранці: вбито Кенеді (Гончар, т. 1; ст. 320; 1963). Один **проповідує**: Сім'я – теж насильство (Гончар, т. 1; ст. 145; 1953). І німецькі генерали (Гудеріан та ін.) **свідчать**: ми програли війну восени і влітку 1941 під Києвом (Гончар, т. 2; ст. 229; 1975). Інший **просторікує**: Якщо війни можливі і між країнами капіталістичними, то чому вони «минучі», – хай навіть в далекому майбутньому між країнами соціалістичними? (Гончар, т. 1; ст. 154; 1953). М. С. [Хрущову. – О. С.] сценарій «Україна в огні» дуже сподобався, і він **висловив думку** про необхідність надрукування його окремою книжкою на руській і українській мові (Довженко; ст. 189; 1943). Хтось недавно **обмовився**: Ці діячі хочуть тернових вінків? (Гончар, т. 1; ст. 344; 1964). **Попереджав** міністр Логінов: «Не делайте из пуска воды в котлован самоцели» (Довженко; ст. 649; 1955). Один з ораторів **назвав** Сан-Франциско «алмазом на березі Тихого океану» (Гончар, т. 1; ст. 189; 1955). В античній Греції **називали** «ідіотами» людей, апатичних в громадському відношенні (Гончар, т. 2; ст. 42; 1969). Він (В. Костюченко) **називає** їх (українців) мерзотниками, що запродали Росію. «Словяне-запроданці» – це його лайка (Довженко; ст. 203; 1943).

Золотогосі орфеї України – так **атестують** наших співаків в іноземлях (Гончар, т. 2; ст. 16; 1968). Харківського «мецената» на прізвиське Сіроштан за те, що мови відцуравсь, **охрестили** Сіробрюк (Гончар, т. 2; ст. 87; 1971). **Доказував** [О. Фадєєв. – О. С.] мені «с пеной у рта», що я не маю жодного права на одержування премій за «Битву» і «Перемогу», поскільки я, по-перше, штрафний, по-друге, фільми – не художні, а документальні, які може зробити всяка розумна людина, мовляв, хоч і не вельми співчуваюча... (Довженко; ст. 304-305; 1946). Множество маленьких сірих людей поступово і методично послідовно **переконували** мене, що я – ошибающийся. І що головне, на що я здатний, се різні наказуємні помилки (Довженко; ст. 589; 1954). Гора Пивиха біля Градизька найвища на Лівобережній Україні, як **запевняє** композитор Білаш (Гончар, т. 2; ст. 26; 1968). Коли я проводив його (С. Фадєєва) на метро, він з сумом **пожалівся** на Корнійчука: на зборах президії Корнійчук сьогодні навіть ні разу на нього не глянув і дуже сухо і недружелюбно виступав (Довженко; ст. 238; 1944).

Дієслова-інтерпретації мовленнєвих дій: *пояснювати, заявляти, перефразувати*. Хоч **пояснено**, що малося на увазі одного, проте шапки загорілися на кількох одразу (Гончар, т. 2; ст. 13; 1968). Три рази при зустрічі він [І. Большаков. – О. С.] нагло **заявив** мені на моє питання, що «повісті» він не читав (Довженко; ст. 286; 1945). Коли я попросив повернути мені оператора Екельчика, Калатозов **заявив**, що про се не може бути мови (Довженко; ст. 298; 1945). Відомий вислів «люди, будьте пильними» один румунський літератор в романі **перефразував**: «пильні, будьте людьми!» (Гончар т. 2; ст. 67; 1970).

Дієслова мовлення-директиви: *просити, пропонувати, радити, наказувати* (й варіанти *приказати, давати наказ, розпорядитися*). Дзвонив професор Соколянський. **Просить** мене урятувати од смерті якогось професора психології Замкова, що умирає десь од ускладнення крупозного запалення легенів (Довженко; ст. 217; 1943). Андріанов **пропонує** мені завтра їхати разом з Носовим у Запоріжжя його машиною (Довженко; ст. 565; 1952). Він [помічник директора ремісничого училища. – О. С.] став погрожувати

секретарю організації, а потім **запропонував**: Продай мені протокол КМС-зборів, де мене критикували (Гончар, т. 1; ст. 154; 1953). Націоналіст запропонував жінці після зборів заспівати українську пісню (Довженко; ст. 41; 1942). Він [Голова колгоспу. – О. С.] **запропонував** передати діло в народний суд (Довженко; ст. 502; 1952). *Важко з малим втриматись від ніжностей. Хоча деякі педагоги **радять**: цілуй дітей лише, коли сплять...* (Гончар, т. 2; ст. 221; 1975). *Німці **наказали** одкрити церкви* (Довженко; ст. 24; 1944). *Сталін **приказав** колись, з приводу мого, здається, «Мичурина», заборонити на екрані показ особистого приватного життя великих людей. Нам, мовляв, інтересний тільки науково-громадський бік життя людини* (Довженко; ст. 596; 1954). *Батальйону **дається приказ** вийти на висотку, окопатися і не пустить групи танків, що прорвалися до села* (Довженко; ст. 145; 1942). *Цього разу хтось, видно, **розпорядився**: без прощальної пісні* (Гончар, т. 2; ст. 211; 1975).

Дієслова запиту нової інформації та відповіді на неї: *питати, відповідати. Читачі все **питають**, чи це той собор, що в книзі Вашій описаний...* (Гончар, т. 2; ст. 155; 1973). *Учора, перед оформленням наказу про прийняття мене до армії **спитав** мене Браун, чи не член я Верховної Ради* (Довженко; ст. 95; 1942). *Що є атомна бомба? – **питають** сьогодні тисячі людей* (Довженко; ст. 270; 1945). *Коли йому [М. Підгорному. – О. С.] подзвонили з «Литгазеты» (після погромного виступу «Известий») і спитали, як він ставиться, він **відповів**: Все це дурниці (тобто виступи газет)* (Гончар, т. 2; ст. 26; 1968).

Дієслова мовлення-спостереження, акцентування на важливій інформації: *відзначити, зауважити, підкреслювати, підмітити, які є особливо помітними в щоденнику О. Гончара. Томас Манн **відзначає**, що в «кожному мистецтві присутнє несвідомо-примітивне начало»...* (Гончар, т. 2; ст. 8; 1968). *Тичина десь **зауважив**, що митець мусить пам'ятати про акустику свого часу* (Гончар, т. 2; ст. 70; 1970). *Слушно **зауважив** колись Платон, що в народів, які не мали писемності, пам'ять особливо розвинута* (Гончар, т. 2; ст. 97; 1971). *Справедливо **зауважив** один італійський режисер: проти потоку пошлості можна боротись по-різному* (Гончар, т. 2; ст. 188; 1974). *На похорони приїхала*

дочка [А. Головка. – О. С.] Оксана (Ю. Смолич весь час **підкреслює**, що «позашлюбна») (Гончар, т. 2; ст. 132; 1972). «Талант – це любов. Подивіться на закоханих – вони завжди талановиті», – **підмітив** якимось Толстой (Гончар, т. 2; ст. 15; 1968).

У щоденникових текстах, О. Гончара зокрема, виразниками семантики чужого мовлення слугують і фразеологізовані дієслівно-іменникові сполучення слів: *ходить вислів, заводити мову, ходять чутки, кидати фразу/репліку. **Ходить вислів** в Одесі: «Комунізм — це радянська влада плюс русифікація»* (Гончар, т. 2; ст. 51; 1969). *Знову **завів мову*** [Є. Євтушенко. – О. С.], що «Кобзар» – книга його дитинства (Гончар, т. 2; ст. 95; 1971). ***Ходять уперто чутки**, що Комаров живий* (Гончар, т. 1; ст. 420; 1967). ***Ходять чутки**, що днями Шолохов був десь там, нагорі, лаявся за себе і ... захищав «Собор»* (Гончар, т. 2; ст. 38; 1968). ***Ходять чутки**, що Смолич, цей старший провокатор, написав до ЦК листа з пропозиціями, яким має бути керівництво Спілки, де зараз, мовляв, засіли «націоналісти»* (Гончар, т. 2; ст. 87; 1971). ***Хтось кинув фразу**: Ох, ці хохли: ми їм розгромили Січ, а вони тепер завойовують Кремль* (Гончар, т. 1; ст. 421; 1967). ***Малишко кинув репліку**: Як поет Крижанівський круглий нуль!* (Гончар, т. 2; ст. 302; 1977).

На периферії мікрополя переказування перебувають конструкції з дієсловами *вважатися, здаватися, вбачати, визнавати*, синтаксема на чіюсь думку. *Кінь **вважався** ледве не найпрудкішим створінням* (Гончар т. 1; ст. 254; 1960). *В Японії розповсюдилася після війни так звана хронікальна література, зокрема твори дітей... Це **вважають** найважливішим, а ще – красивий стиль* (Гончар т. 1; ст. 281; 1961). *Світовим руйначем **вважається** новий вид зброї, грізніший за атомну, – якийсь «промінь смерті»* (Гончар, т. 2; ст. 58; 1970). *Однією ногою він [О. Довженко. – О. С.] у минулому, другою далеко в майбутньому, і тому для багатьох сучасників він **здається** диваком* (Гончар, т. 1; ст. 198; 1955). *Власне, відмовляємо людині в праві виступити на захист іншої людини, яка захисникові **здається** невинною* (Гончар, т. 2; ст. 36; 1968). *Бійці оточили матір командира ніжною увагою і пошаною. Кожен з них **вбачав** в ній*

свою матір, яка нишком виглядає його, побиваючись, і плаче, і молиться на церковних пустирах за його життя (Довженко; ст. 99; 1942). Інтелігенція всіх тюркомовних народів сьогодні **визнає** його (М. Ауезова) своїм вчителем (Гончар, т. 1; ст. 222; 1957). *Всяке суспільство, на його думку* [М. Амосова. – О. С.], *поділяється на сильних і слабких* (Гончар, т. 2; ст. 238; 1975).

Вказувати на значення переказування можуть вставні слова та конструкції, ускладнюючи структуру різних речень. Це такі вставні та вставлені компоненти, як *кажуть, як кажуть, як говорять, як повідомляють, як відомо, мовляв, за оповідями* тощо: *Нас, кажуть, більш за добру європейську державу. Ми є і нас нема. Де ми?* (Довженко; ст. 156; 1942). *Днями, кажуть, і наш оклиглий від перепойв поет, зачарувавши когось з помічників, виступив у звичній ролі лакизника і дрібного інтригана* (Гончар, т. 2; ст. 5; 1968). *Тисячі, кажуть, їхало саней і двоколісних тарадаюк, запряжених жінками і дітьми, навантажених недопроданими речами* (Гончар, т. 1; ст. 12; 1943). *Він там відзначивсь був особливо, як мені казали* (Довженко, ст. 110; 1942). *Голос у нього гучний і спочатку завжди впевнений і респектабельний, як кажуть, голос людини з знанням справи* (Довженко, ст. 425; 1952). *Одним словом, не розстрілюйте ж багато, чортові німці, хай же своїм трохи зостанеться, – як говорив дядько, стоячи під кулями коло паркана* (Довженко; ст. 148; 1942). *У Харкові, як повідомляє «Нова Україна», відбулася конференція українських письменників* (Гончар, т. 1; ст. 14; 1943). *Яблунева династія Симиренків. Платон – Левко – Володимир. Перший був, як відомо, другом Шевченка, видавцем «Кобзаря»* (Гончар, т. 1; ст. 405; 1966). *Дізнався, що на самий верх знов з України донос: на Спілку й на мене особисто, що він, мовляв, на Україні «малорусский», затискає росіян, чи що* (Гончар, т. 1; ст. 371; 1966). *Один робітник підвів уночі годинник з 2-ї на 5 год. 30 хв. (пора, мовляв, іти на роботу)* (Гончар, т. 1; ст. 145; 1951). *Харків взагалі зараз, за оповідями, – це новий Вавилон* (Гончар, т. 1; ст. 10; 1943).

Дієслова із семантикою переказування функціонують у реченнях різноманітних структурних типів. Це, наприклад, односкладні неозначено-

особові речення: *Його лаяли, його називали двурушником* (Довженко; ст. 106; 1942), прості двоскладні речення: *Зведення повідомляє про полишення нами Коростеня* (Довженко, ст. 203; 1943). *Тітка називає свою хату дотом* (Довженко; ст. 38; 1942), а також складні речення.

Структурно ядром категорії авторизації, і мікрополя переказування зокрема, є складнопідрядні з'ясувальні-об'єктні речення, в яких опорним компонентом є дієслово з правобічною об'єктною валентністю. Це насамперед дієслова мовлення. Факт повідомлення в таких реченнях оформлюється як головна частина, що містить дієслово повідомлення, а сам повідомлюваний факт – як підрядне з'ясувальне. *Сьогодні повідомляють, що ми втекли з Ворошиловграда* (Довженко, ст. 174; 1942). *Розповідають, що в Середній Азії поширене самоспалювання жінок, дівчат* (Гончар, т. 1; ст. 330; 1964). *Вважають, що книга теж була тамтешнього господарського пожвавлення...* (Гончар, т. 2; ст. 79; 1971). *Горлиця каже, що це його рідне село* (Довженко, ст. 99; 1942). *Розповідають, що в Дніпропетровську «Собор» уже коштує 8 крб* (Гончар, т. 2; ст. 16; 1968). *До речі, Лідія Петрівна розповідала, що на якійсь давній картині переяславській в гурті козацької старшини стоїть козацький полковник Тичина* (Гончар, т. 2; ст. 75; 1970). *Розповідав Жора, як німецький офіцер віддав до бардаку жінку одного нашого інтелігента* (Довженко; ст. 218; 1943).

Дієслова переказування часто представлені у складному безсполучниковому реченні. У реченнях цього типу зазвичай на початку міститься факт повідомлення, а потім передається повідомлювана інформація: *Бажан скаржиться: в Ялті йому не давала працювати ночами цикада* (Гончар, т. 2; ст. 72; 1970). *Стюардеса оголошує: Далі грози, ночуєм в Уральську* (Гончар, т. 1; ст. 221; 1957). *Розказують: один німець заліз у гнилище, підкопавсь убік і не хоче вилазити* (Гончар, т. 1; ст. 25; 1943). *Люди кажуть: земля прогрілася аж до материка* (Гончар, т. 2; ст. 64; 1970). *Французи казали: Генії народжуються в провінції, помирають в Парижі* (Гончар, т. 1; ст. 344; 1964). *Один каже: Добре поїси, добре постии, і до роботи не тягне* (Гончар, т. 1; ст. 351; 1965).

2) Мікрополе оцінки передбачає, що інформацію отримано опосередковано з погляду позитивного чи негативного ставлення до неї. Авторизація мікрополя оцінки виражається насамперед лексемами з позитивною або негативною конотацією, які творять емоційно-експресивні речення. За частиномовною належністю оцінні лексеми здебільшого є прикметниками, іменниками та прислівниками.

Лексеми з позитивною суб'єктивною оцінкою: *Хлопці браві, в більшості чорні, як греки, стрижені під бокс, кепочки на тім'ї, груди всі в «блискавках» (такі тужурки гарні), а з-під блискавок виглядає матроська тільняшка. Шик!* (Гончар, т. 1; ст. 146; 1952). *Ревю. Надзвичайно яскраве видовище; різноманітність; дотепність окремих сцен* (Гончар, т. 1; ст. 268; 1961). *Розумна і винятково приємна людина Л. Каплан* (Довженко, ст. 136; 1942). *Сьогодні уперше за все літо одпочив на березі Оскола. Чудесна, красива річка* (Довженко, ст. 147; 1942). *Яка ж ти красива, яка велична, земле моя!* (Довженко, ст. 572; 1952). *Шолохов був розумний, щирий, приваблював* (Гончар, т. 1; ст. 316; 1963).

Втім, у щоденникових записах письменників, а особливо О. Довженка, переважає негативна оцінка дійсності, що можна пояснити необхідністю авторів фіксувати на папері негативні враження, події, думки тощо. Слова з негативною суб'єктивною оцінкою – згрубілими, заниженими, фамільярними лексемами: *Я зневажаю уряд України за його скотиняче ставлення до культурних пам'ятників своєї старовини* (Довженко, ст. 7; 1941). *У Саратові неприємні люди. Грубі і некрасиві. Багато облич бандитсько-хуліганських. Місто без смаку, як і всі руські міста, що я бачив* (Довженко, ст. 174; 1942). *Оглядаємо храми, імператорський палац, замок князя... Все неприємно, похмуро, середньовічно* (Гончар, т. 1; ст. 268; 1961). *Це якийсь дурень вигадав цю репетицію [першотравневого параду. – О. С.], це глумління над поняттями, які мусять бути святими і свято звучати в устах... Ні, це блюзнірство* (Гончар, т. 1; ст. 298; 1962). *В університеті – погано. Житла не дають* (Гончар, т. 1; ст. 122; 1946). *Як мені нудно в цьому гнилому єврейському міщанському оточенні редакції. Стид і ганьба* (Довженко, ст. 136; 1942). *Яка планіровка, яка сірість,*

яка *убога архітектура* (Довженко, ст. 141; 1942). До чого ж це *некрасивий, незграбний* город [Москва. – О. С.] (Довженко, ст. 141; 1942). Права рука великого протягом майже двох десятиків років була рукою *дрібного мерзотника, садіста і хама* [про Л. Берію. – О. С.] (Довженко, ст. 585; 1954). Учора й сьогодні я одержав багато привітальних телеграм з Москви, звичайно, не з *убогого Києва* (Довженко, ст. 588; 1954). Війна є війна: *немудра, з кам'яного віку* річ (Довженко, ст. 226; 1943). *Страшну, незабутню, жахливу* картину уявляв собою *Крещатик*, відомий в історії Радянської України під іменем *Воровського* (Довженко, ст. 228; 1944). Водночас послаблює різку негативну оцінку прикметниковий суфікс *-еньк-*: Газета «За Радянську Україну» *слабенька* (Довженко, ст. 146; 1942).

Оцінка різного типу виражається й за допомогою прикметників вищого та найвищого ступеня порівняння: *Після хвороби все навкруги ніби щойно вродилось і нове стократ прекрасніше, ніж раніш...* (Гончар, т. 1; ст. 126; 1949). Є люди, які знаходять задоволення в тому, щоб комусь робити «назло». Оце один з *найганебніших пережитків...* (Гончар, т. 1; ст. 174; 1954). Суд над *фашистськими фюрерами є самим страшним і зловісним процесом, який абиколи відбувався в історії людства* (Довженко, ст. 298; 1945).

Оцінка виражається також шляхом уведення у висловлювання авторизованих звертань: *Щастя тобі, земле рідна, матінко моя* (Довженко, ст. 323; 1946). *О, моя Мамо, Вдовице моя!* (Довженко, ст. 304; 1946).

Особливістю авторської оцінки О. Довженка та О. Гончара є те, що вона досить часто супроводжує чужу думку, підтверджує її влучність, доречність або навпаки – вказує на її помилковість. Додаючи позитивну оцінку до чужого висловлення, автори виражають згоду з ним: *Добре сказав Вольфганг Борхерт: «Наша мораль – правда»* (Гончар, т. 2; ст. 6; 1968). «Тайновидець тіла» і «тайновидець духу» – так характеризував колись *Мережковський Толстого і Достоевського. З блиском* сказано, хоча й *неточно*, як при всякому спрощенні (Гончар, т. 2; ст. 102; 1971). *Надзвичайно влучно* сказав [Адріанов. – О. С.] про президента академії наук *Палладіна: «Палладин на мене обиделся, на критику, и*

мстит мне полным молчанием Академии Наук» (Довженко; ст. 392; 1952). **Маврацію** Довженко: *Бажан буває людиною нещирою* (Гончар, т. 1; ст. 358; 1965). **Дуже влучно** назвали поляки наші фільми: *«проше встать»* (Довженко; ст. 596; 1954). **Влучно** сказав один поет (С. Куняєв): *«Добро должно быть с кулаками»* (Гончар, т. 1; ст. 346; 1964). **Добре** промовляє Овчаренко до своїх колгоспних бригад (Довженко, ст. 506; 1952).

У структурі цього мікрополя функціонують різні речення, які містять найрізноманітніше вираження оцінки. Досить частотними, зокрема, є односкладні номінативні оцінно-окличні речення, в яких емоційність нерідко підкреслюється частками *от, оце, як, що за*, вигуками *о, ох, ах* та займенниками *який, такий* у відповідних формах: *Що за людина!* (Гончар, т. 1; ст. 162; 1954). *Які великі страждання!* (Довженко, ст. 155; 1942). *О, дурнота!* (Довженко, ст. 290; 1945). *Отака купа листів!* (Довженко, ст. 530; 1952). *Ах – який сум!* (Гончар, т. 1; ст. 21; 1943). *Ах, кляті фашисти!* (Довженко, ст. 175; 1942). *Оце артист!* (Гончар, т. 1; ст. 444; 1967). *Яка чудова ніч!* (Гончар, т. 1; ст. 397; 1966). *Які шикарні сорочки!* (Гончар, т. 1; ст. 439; 1967). Крім того, зафіксовані оцінно-стверджувальні речення: *Такі славні лиця, очі* (Гончар, т. 1; ст. 377; 1966). *Прекрасна тема для маляра* (Довженко, ст. 477; 1952).

Мікрополе оцінки має структурне вираження в двоскладних реченнях, в яких авторизувальним компонентом є складений іменний присудок: *Мітинг був убогий і безладний* (Довженко, ст. 175; 1942). *Монтгомері і Черчіль – гнусні нелюди, будь вони прокляті* (Довженко, ст. 597; 1954). *...Бажан – мізерний український лакиза, предатель і холодний мій убивця...* (Довженко, ст. 273; 1945).

До того ж, оцінку передають з'ясувальні конструкції на зразок *добре, що..., краще, щоб...* тощо: *Добре, що хоч вчасно вдалося знищити, вирвати верхівку зрадників і предателів* (Довженко, ст. 585; 1954). *Добре, що тим командиром був не я* (Довженко, ст. 141; 1942). *Краще не жити, ніж фальшиво* (Гончар, т. 1; ст. 370; 1966).

З-поміж складних речень семантика оцінки реалізується в складнопідрядних з'ясувальних реченнях, в яких головна частина містить інтерпретаційне дієслово мовлення, думки, а підрядна – оцінку: *Я вважаю, в нього гарний голос*. Структурно оцінка виражається також у складнопідрядних реченнях міри та ступеня: *З-поміж інших вона була така блискуче вродлива, що аж самій їй совісно було своєї вроди* (Гончар, т. 1; ст. 175; 1954).

3) Мікрополе персуазивності охоплює речення, які містять інформацію, отриману опосередковано і, отже, таку, що потребує оцінки її достовірності. Семантику персуазивності виражають вставні компоненти, які значеннєво передають два протилежні стани: впевненість і невпевненість мовця в істинності інформації. Схематично це можна зобразити так: впевненість у правдивості повідомлюваної інформації → відтінки невпевненості в істинності повідомлюваної інформації → невпевненість у правдивості повідомлюваної інформації.

Істинні та хибні з погляду мовця судження можуть оформлюватися за допомогою модальних слів, які в реченні виконують функцію вставних компонентів. За таким самим принципом оформлюються судження, щодо істинності яких мовець сумнівається.

У щоденниках О. Довженка та О. Гончара впевненість виражають авторизовані конструкції з модальними словами *безперечно, безумовно, звичайно, дійсно, правда, справді*: *Море, безперечно, впливає на характер людей, впливає своїм простором, волею, розкутістю* (Гончар, т. 1; ст. 124; 1949). *Падалка, безумовно, був кращим українським художником* (Довженко, ст. 140; 1942). *Безумовно, був правий Щербаков, радивши мені не поспішати з друком і працювати над повістю далі* (Довженко, ст. 225; 1943). *Усе життя трудне і, безумовно, невеселе* (Довженко, ст. 126; 1942). *Се ми налякали німців, висадивши в повітря кілька десятків фашистських офіцерів разом з нашими обивателями, що йшли, звичайно, не в щот* (Довженко, ст. 229; 1943). *Довженко, звичайно, геній. Тільки у справді великих людей може бути таке інтенсивне, невичерпно багате, джерелом б'юче життя* (Гончар, т. 1; ст. 156; 1953). *Не пишу,*

звичайно, нічого, робити взагалі нічого не можу (Гончар, т. 1; ст. 122; 1946). *Світ такий, дійсно, прекрасний* (Гончар, т. 1; ст. 315; 1963). *Біднота, правда, рідко м'ясо вживає* (Гончар, т. 1; ст. 274; 1961). *Встав, підійшов до коня і п'яно, гідко став бити коня по храпах (рідко, правда, влучаючи)* (Гончар, т. 1; ст. 258; 1960). *І, справді, неначе заново я тут живу* (Довженко, ст. 547; 1952).

Упевненість у повідомлюваних даних виражають і модальні компоненти правду кажучи, без сумніву, не підлягає сумніву: *Самого Трнки нема, помічники його показують нам майстерні, якісь іграшки, ляльки, які, правду кажучи, не справили на мене ніякісінького враження* (Гончар, т. 1; ст. 163; 1954). *Без сумніву, «оволодіння технікою» є нічим іншим, як психотехнікою сучасної людини* (Довженко, ст. 164; 1942). *Не підлягає ніякому сумніву, що в перший рік війни, коли ми одкотилися бог зна куди, на окупованій території люде не вірили в наше переможне повернення, не могли вірити* (Довженко, ст. 207; 1943). *Ми мусим готуватись до війни – се не підлягає вже ніякому сумніву* (Довженко, ст. 597; 1954).

Авторська впевненість у повідомлюваних фактах може бути виражена, крім того, за допомогою прислівника *абсолютно*: *Переконався абсолютно, що квартира моєї сестри перебуває під час мого приїзду під спеціальним доглядом зі скористанням найновішої акустично-звукозаписувальної техніки* (Довженко, ст. 597; 1954). *У нас абсолютно нема правильного проектування себе в оточення дійсності в історії* (Довженко, ст. 158; 1942).

Невпевненість мовця в повідомлюваній інформації виражають модальні частки *навряд чи, наче, нібито*, а також модальні слова *мабуть, може, здається, очевидно, напевне*: *Він уже відступив за стіни свого Софіївського монастиря і далі золотих бань навряд чи рушить* (Довженко, ст. 562; 1954). *Мають намір написати наче літопис Хіросіми* (Гончар, т. 1; ст. 281; 1961). *Цей афоризм нібито належить М. Рильському* (Гончар, т. 1; ст. 339; 1964). *Ніт, не редакціям належу я, мабуть, а лікарям* (Довженко, ст. 338; 1949). *Все ж ми більшою своєю частиною, найсуттєвішою (і може, найперспективнішою), належимо до західної цивілізації* (Гончар, т. 2; ст. 68; 1970). *Може все, що діється навколо*

мене є звичайний нормальний життєвий процес (Довженко, ст. 230; 1945). На Приморському бульварі, **здається**, всі пишуть вірші, сидючи на лавках. Де вони їх друкують? (Гончар, т. 1; ст. 124; 1949). Німці таки, **здається**, знали з дияволом (Гончар, т. 2; ст. 7; 1968). **Здається**, Дідро сказав: «Тільки той добре прожив, хто добре сховався» (Гончар, т. 2; ст. 29; 1968). Який психолог (Лесь) Мартович! Десь пише (**здається**, Гнатюку): нікому не кажіть, що бідую... Людина, що бідує, тратить в очах інших половину своєї вартості! (Гончар, т. 2; ст. 66; 1970). А хтось із французів – **здається**, Моруа, – зауважив, що їхню літературу створювали люди у віці після 60-ти... Коли вибухають бурі і мудрим стає зір... (Гончар, т. 2; ст. 78; 1970). Сьогодні мене виключили з Всеслов'янського Комітету. Завтра, **очевидно**, виключать з Комітету по Сталінським преміям і знімуть з художнього керівництва (Довженко, ст. 13; 1944). Художнику треба, **очевидно**, мучитись усе життя (Довженко, ст. 203; 1943). **Очевидно**, лінощі мої, необачність і потурання похвалам призвели мене до такого нерозумного кроку в отакий відповідальний час світової бойні (Довженко, ст. 226; 1943). **Очевидно**, услід за «Незабутнім», треба буде взятися за «Дезертирів» (Довженко, ст. 132; 1942). **Очевидно**, командуючий щось знає, коли так діє (Довженко, ст. 143; 1942). ...Я **очевидно**, оженився, бо ночі дуже чудесні, дуже запашині, і я зустрічаю світанки в саду (Гончар, т. 1; ст. 120; 1946). Супернаціям, **напевне**, й судилося бути жорстокими (Гончар, т. 1; ст. 428; 1967).

Водночас досить часто в щоденниках зафіксовані випадки, коли модальні частки *нібито*, *начебто* і под. супроводжують авторизовані речення, в яких джерелом інформації є інша людина. Так, суб'єкт сигналізує про те, що він не є певним у достовірності чужої інформації, оскільки зазвичай мовець упевнений у власних знаннях, натомість в інших – ні. Кажуть, **нібито** випадає в ґрунт багато стронцію-90, потрапля в траву, потім в молоко, і діти хворіють (Гончар, т. 1; ст. 217; 1957). **Нібито** чув хтось з римських передач, що Папа Римський висунув «Собор» на Нобелівську премію (Гончар, т. 2; ст. 7; 1968). Кажуть, **нібито** Маяковський застрелився револьвером, який належав якомусь рудому Агранову, коханцеві (ще одному) Лілі Брік (Гончар, т. 2; ст. 27; 1968). І

нібито кимось з тамтешніх інструкторів сказано, що «есть же там и правильные вещи» (Гончар, т. 1; ст. 386; 1966). М. Шагінян *нібито* дослідила родовід Леніна: по материнській лінії: предки його з Житомира... (Гончар, т. 1; ст. 411; 1967). Один академік *нібито* недавно, піднявши чарку, виголосив тост: За ті безповоротні часи, коли атом був повитий для людства тайною (Гончар, т. 1; ст. 217; 1957). Десь Перший *нібито* сказав на мою адресу «Зламаєм! Я бачив, як він під час розмови поблід» (Гончар, т. 2; ст. 31; 1968). Знімаючи міністра освіти Удовиченка, дорікав [П. Шелест. – О. С.] *начебто* йому, що багато українських шкіл стали неукраїнськими... (Гончар, т. 2; ст. 116; 1972).

Модальні слова, які виражають невпевненість автора повідомлення в істинності інформації, на зразок *мабуть, очевидно, можливо* стосуються також мікрополя інференційності, що підтверджує тісний зв'язок полів і невиразну межу між ними. Ці компоненти, крім невпевненості, виражають хід думок мовця, власне логічне упорядкування інформації, авторські висновки.

ВИСНОВКИ

Авторизація – категорія модусу, яка характеризує диктумну інформацію щодо джерел або способів її отримання й створює другий структурно-семантичний план висловлювання, що вказує на суб'єкта сприйняття, констатації, оцінки дійсності. Категорія авторизації забезпечує виклад своєї та чужої інформації суб'єктивно, з погляду автора мовлення.

Змістом категорії авторизації є протиставлення свого/чужого, авторського/цитованого. Авторизація є облігаторною в плані змісту та факультативною в плані вираження. Розрізняють авторизацію експліцитну, коли інформацію подано авторизовано, й імпліцитну, яку подано об'єктивовано. Авторизація є імпліцитною тоді, коли автор висловлення повідомляє загальновідомі речі та тоді, коли авторизаційне значення очевидне, тому вказувати на нього немає потреби.

У мовознавстві існує два підходи до вивчення авторизації: граматичний, який передбачає опис явищ авторизації на рівні речення, та текстовий, що досліджує категорію як обов'язковий елемент тексту. Як текстова категорія авторизація віддзеркалює авторське ставлення до дійсності та слугує одним із головних засобів побудови тексту. Авторизація особливо реалізується в щоденниковому тексті, оскільки його характерною рисою є суб'єктивність. У тексті щоденника ця категорія оприявнює ціннісну позицію автора, саме тому її аналіз важливий для розуміння того, як вербалізується сприйняття світу мовцем.

Щоденниковий текст має специфічну мовну організацію. Визначальними рисами щоденника, зокрема, є його хронологізованість, гіпертекстуальність, інтимність, автокомунікативність, суб'єктивність і аксіологічність. Щоденники письменників являють собою особливий тип щоденників. Зокрема, діаріуші О. Довженка та О. Гончара поєднують у собі особисті й докладні телеграфічні записи, нотатки щоденних спостережень, влучних висловів, вуличних фраз, народних говорів, випадкових ситуацій, портретів і пейзажів. Є очевидним той факт, що щоденники О. Довженка та О. Гончара не були поетаємними й писалися не суто для себе, а передбачали публікацію й доступність широкому загалу.

В українській мові авторизації може бути виражена різноманітними засобами: від лексеми до граматичної конструкції. Основним засобом вираження категорії авторизації є дієслова-комплікатори різної семантики, що можуть функціювати в реченнях різних структурних типів: в односкладних означено-особових та неозначено-особових реченнях, іменних номінативних реченнях, простих та ускладнених двоскладних реченнях, складних реченнях різного типу. Нерідко речення ускладнюються авторизованими звертаннями, вставними словами та вставленими конструкціями, порівняннями.

Авторизацію, властиву текстам щоденників О. Довженка та О. Гончара, можна потрактувати як систему мікрополів, кожне з яких має власні засоби вираження та структуру. Авторизовані конструкції семантики прямого засвідчення поділяються на мікрополе перцептивності та мікрополе інференційності. Авторизовані конструкції семантики непрямого засвідчення – на мікрополя переказування, оцінки та персуазивності. Мікрополя мають властивість перетинатися, містять ядро та периферію.

Семантика прямого засвідчення позначає інформацію, отриману мовцем із власних спостережень, досвіду чи шляхом умовиводів. У межах цієї групи авторизованих речень у щоденниках О. Довженка та О. Гончара виокремлюється експліцитна та імпліцитна авторизація. Для авторизованих речень семантики прямого засвідчення є характерною імпліцитне вираження, що пояснюється специфікою цього типу авторизації, оскільки часто суб'єкт сприйняття ідентичний із мовцем.

Мікрополе перцептивності – речення, що містять інформацію, яку автор повідомлення отримав зі свого чуттєвого досвіду. В щоденниках маркована авторизація перцептивності виражена реченнями з предикатами сприйняття (насамперед слухового та зорового), відчуття, стану та почуття. Значення перцептивності може передаватися також за допомогою предикативних прислівників. Структурно перцептивність представлена в безособових, означено-особових, простих двоскладних, складнопідрядних з'ясувально-об'єктних реченнях, опорним компонентом яких є авторизовані дієслова

семантики перцептивності та складних безсполучникових реченнях. Авторизація цього мікрополя, крім того, в реченнях експлікована за допомогою вставлених компонентів.

Мікрополе інференційності охоплює інформацію, яку автор одержав шляхом логічного умовиводу з побаченого, почутого, отриманого із власного чуттєвого досвіду. Інференційність втілюється в реченнях із предикатами ментальної діяльності: мислення, знання, пам'яті, бажання тощо. У щоденникових записах О. Довженка та О. Гончара значеннєво виразно виокремлюються речення-осмислення теперішньої дійсності та речення, які стосуються пам'яті. Дієслова ментальної діяльності найчастіше функціонують у складнопідрядному з'ясувально-об'єктному реченні та складному безсполучниковому реченні. Виразити семантику інференційності, крім дієслів, можуть предикативні прикметники, модальні прислівники, сполучники й словосполучення, що виконують функцію вставних компонентів.

Авторизовані конструкції семантики непрямого засвідчення окреслюють інформацію, яку мовець отримав з іншого джерела чи опосередковано особистим знанням, думкою та оцінкою.

Мікрополе переказування являє собою спосіб передачі чужого мовлення, тобто є повідомленням, яке мовець отримав зі слів іншої особи чи іншого джерела. Цей тип авторизації охоплює такі способи передачі чужого мовлення, як інтерпретація та цитування. Цитування повністю зберігає чуже мовлення, натомість інтерпретація передбачає наявність авторського ставлення до інформації іншого мовця. У щоденниках О. Довженка та О. Гончара наявні цитати різних культурних і політичних діячів та діалоги, ми вважаємо ще одним способом дослівної передачі чужого мовлення. Проте найбільше в текстах конструкцій із авторськими інтерпретаціями. Авторизація переказування виражена в такому разі за допомогою різноманітних дієслів авторизувального значення, які семантично поділяються на дієслова мовлення, дієслова мовленнєвої діяльності, дієслова-інтерпретації мовленнєвих дій, дієслова мовлення-директиви, дієслова запиту нової інформації та відповіді на неї, а

також дієслова мовлення-спостереження, акцентування на важливій інформації. Помітною особливістю щоденників О. Довженка та О. Гончара є велика варіативність і частотність дієслів кожної з цих груп. Дієслова зі значенням переказування найчастіше входять до складу неозначено-особових і складнопідрядних з'ясувальних-об'єктних речень. Крім того, семантику переказування передають вставні слова і конструкції.

Інформація, отримана автором висловлення опосередковано, за наявності негативної чи позитивної оцінки належить до мікрополя оцінки. Семантика оцінки в щоденниках письменників виражена за допомогою лексем із позитивним і негативним забарвленням, вищого та найвищого ступеня порівняння прикметників, авторизованих звертань. На формально-граматичному рівні мікрополе оцінки найчастіше реалізується в односкладному номінативному оцінно-окличному реченні, двоскладному реченні, в якому наявний авторизований складений іменний присудок, а також у складнопідрядному реченні міри та ступеня.

Мікрополе персуазивності містить інформацію, опосередковану через упевненість або неупевненість мовця в її істинності. Семантика персуазивності передається через модальні компоненти, які в реченні виконують функцію вставних слів, модальні частки та прислівники.

Семантичні мікрополя мають здатність перетинатися. Так, найпомітнішим виявляється зв'язок мікрополя персуазивності та інференційності, засоби вираження яких можуть стосуватися обох груп.

Отже, аналіз категорії авторизації на матеріалі щоденників О. Довженка та О. Гончара підтверджують той факт, що типовим засобом вираження категорії авторизації в українській мові є дієслова авторизувального значення, а структурно ядром авторизації є складні з'ясувальні-об'єктні речення, в головній частині якого реалізується суб'єктивна модальність, а в другій – об'єктивна. Загалом засоби та структура вираження авторизації в щоденниках митців є однотипними та системними, хоча, беззаперечно, є деякі специфічні риси. Зокрема, відрізняються фразеологічні конструкції, що виражають авторизовану

семантику, якими послуговуються О. Довженко та О. Гончар. У О. Довженка для вираження семантики перцептивності та інференційності вжито авторизовані фразеологізми, натомість О. Гончар з такою метою їх не використовує. Водночас одним із засобів вираження значення переказування в щоденниках О. Гончара є фразеологізовані дієслівно-іменникові сполучення, для О. Довженка така особливість не характерна. Усе це вказує на різне художнє осмислення реалій, різне мовомислення, що визначають ідіостилі авторів.

Докладного вивчення потребує функціонування категорійних значень авторизації на матеріалі інших щоденників, зокрема, тих, що не належать перу визнаних майстрів художнього слова, не були призначені для публікації. Таке дослідження дасть змогу поглибити уявлення про роль авторизації у формуванні тексту, розширить відомості про лінгвістичну організацію щоденників різного типу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гончар О. Т. Щоденники: У 3 т.: Т. 1 (1943-1967) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. К.: Веселка, 2002. 455 с.
2. Гончар О. Т. Щоденники: У 3-х т.: Т. 2 (1968-1983) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. К.: Веселка, 2003. 607 с.
3. Довженко О. П. Щоденникові записи, 1939-1956 / уклад. С. В. Тримбач. Харків: Фоліо, 2015. 717 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова А. М. Авторизовані конструкції в сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова". Чернівецький держ. ун-т. ім. Юрія Федьковича, 1999. 183 с.
2. Андріїшина К. І. Конструювання індивідуальної авторизації в англомовних журнальних статтях // Одеський лінгвістичний вісник. № 9. Том 1., 2017. С. 8-11.
3. Арутюнова Н. Д. Лингвистический энциклопедический словарь. М: Советская энциклопедия, 1990. 136 с.
4. Баженова Е. А. Научный текст в дискурсивно-стилистическом аспекте // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. Вып. 5. 2009. С. 24-32.
5. Баженова Е. А. Научный текст как система субтекстов. Автореф. дис. д-ра. филол. наук. урал. гос. ун-т им. А. И. Горького. Екатеринбург, 2001. 42 с.
6. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / пер. с фр. М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.
7. Бахтин М. М. Проблемы речевых жанров // Автор и герой. К философским основам гуманитарных наук. СПб, 2000. С. 301-308.
8. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів: Видавничий центр Львівського нац. університету ім. І. Франка, 2003. 281 с.
9. Белошапкова В. А. Синтаксис // Современный русский язык. 1-ое изд. М.: Высшая школа, 1981. С. 363-552.

10. Белошапкова В. А. Синтаксис // Современный русский язык. 2-ое изд. М.: Высшая школа, 1989. С. 532-771.
11. Бенвенист Э. Общая лингвистика / пер. с фр. М.: Прогресс, 1974. 448 с.
12. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. Л.: Наука, 1990. 264 с.
13. Брагина Н. Г. Память в языке и культуре. М.: Языки славянских культур, 2007. 520 с.
14. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке // Исследования по русской грамматике: избранные труды. М. Наука, 1975. С. 53-87.
15. Виноградов В. В. О теории художественной речи. М.: Высшая школа, 1971. 239 с.
16. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. К.: Либідь, 1993. 368 с.
17. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови. К.: Радянська школа, 1982. 209 с.
18. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: Фрагменты прикладной (педагогической) модели языка. М.: Изд-во МГУ, 2000. 501 с.
19. Гак В. Г. О категории модуса предложения // Предложение и текст в семантическом аспекте. Калинин: Изд-во Калининского ун-та, 1978. С. 19-26.
20. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 139 с.
21. Гніздечко О. М. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови". Київ. нац. лінгвістичний ун-т. К., 2005. 25 с.

22. Гричин С. В. Авторизация в научном стиле современного русского языка. Дис. ... канд. филол. наук. Томск, 2003. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/92465.html> (дата звернення: 05.11.2021)
23. Гричин С. В. Текстосроительная функция авторизации // Вестник Томского университета. Сер. "Филология". № 4 (12), 2010. С. 5-14.
24. Гурин И. В. Категория авторизации в предложении и тексте: основные подходы к определению // Веснік МДПУ імя І. П. Шамякіна. Філалагічныя навукі, 2012. С. 103-107.
25. Дейна Л. В. Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова". Полтавський нац. педагог. ун-т ім. В. Г. Короленка. 2016. 229 с.
26. Долбик Е. Е. Модусная категория авторизации в текстах публицистического стиля (на материале газеты "Аргументы и факты"). Минск: БГУ, 2011. С. 1-5.
27. Доценко О. Л. Модальність у вираженні об'єктно-з'ясувальних відношень: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова". Нац. педагог. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2001. 19с.
28. Етко А. Г. Категория авторизации в аспекте функционального подхода // Вестник Ставропольского государственного университета. №56. Филологические науки. Ставрополь, 2008. С. 80-88.
29. Живов В. М. Религиозная реформа и индивидуальное начало в русской литературе XVII века // Разыскание в области истории и предыстории русской культуры. М., 2002. С. 319-343.
30. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.
31. Загнітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект. Masarykova univerzita. Brno, 2013. 223 с.

32. Захаренко И. В. Архетипическая оппозиция “свой-чужой” в пространственном коде культуры // Язык, сознание, коммуникация: Сб. Статей. Вып. 46. М.: МАКС Пресс, 2013. С. 15-31.
33. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. М.: Наука, 1982. 365 с.
34. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. М.: Наука, 1973. 350 с.
35. Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. Изд. 3-е. М.: Едиториал УРСС, 2006. 440 с.
36. Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. М.: Наука, 1998. 528 с.
37. Кобрин К. Р. Похвала дневнику // Новое литературное обозрение. № 3, 2003. С. 288-295.
38. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. К.: Вид-во Київського ун-ту, 1967. 480 с.
39. Кожина М. М. К основаниям функциональной стилистики. Перм. ун-т. Пермь, 1968. 252 с.
40. Козинцева Н. А. Проблемы функционирования грамматических категорий морфологии и синтаксиса в высказывании. СПб: Наука, 2000. 346 с.
41. Колосова Т. А. О диктуме и модусе в сложном предложении // Научные доклады высшей школы. Филологические науки, № 2. М. 1979. С. 47-53.
42. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка. М.: Наука, 1984. 126 с.
43. Копытов О. Н. Взаимодействие кваликативных модусных смыслов в тексте (авторизация и персуазивность). Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Дальневост. гос. ун-т. Владивосток, 2003. 28 с.
44. Копытов О. Н. Модус на пространстве текста: монография. Хабаровск: Изд-во ХГИИК, 2012. 299 с.
45. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Дрогобич: Коло, 2012. 371 с.

46. Костюк Г. Записники Володимира Винниченка. Вступна стаття // Винниченко В. К. Щоденник. Канад. Ін-т. Укр. Студій, Коміс. УВАН у США для вивч. і публ. спадщини В. Винниченка. Едмонтон – Нью-Йорк: [КІУС, УВАН], 1980. С. 11-28.
47. Котюрова М. П. Функциональная стилистика – толерантное научное направление // Университет в системе непрерывного образования: материалы Междунар. науч.-метод. конференции. Пермь, 2008. С. 241-243.
48. Кочетов А. В. Щоденник О. В. Дружиніна: типологія жанру, поетика, історико-літературний контекст: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.02. “Російська література”. Херсон., 2006. 24 с.
49. Краснова Т. И. Субъективность – Модальность (материалы активной грамматики). СПб: Изд-во СПбГУЭФ, 2002. 189 с.
50. Красовицький О. В. Два життя Олександра Довженка. Післямова // Довженко О. П. Щоденникові записи, 1939-1956 / уклад. С. В. Тримбач. Харків: Фоліо, 2015. С. 717-718.
51. Крижанівська Г. Т. Діалогічність текстів First-Person Narrative як спосіб моделювання адресата (на матеріалі сучасних англомовних жіночих журналів) // Лінгвістика тексту: хрестоматія / Упорядники: А. Загнітко, Г. Монастирська. Донецьк: ДонНУ, 2009. С. 60-64.
52. Лотман Ю. Л. Семиосфера. СПб: Искусство-СПБ, 2000. URL: http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman_semiosphera.htm#_Toc17488765 (дата звернення: 24.09.2021)
53. Матвеева О. Жанрова специфіка літературного щоденника // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. Вип. 17. Ніжин. 2010. С. 41-47.
54. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: Підручник. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
55. Момот Н. М. Щоденник Т. Шевченка як творчо-психологічний та жанровий феномен: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.01 “Українська література”. Кіровоград, 2006. 20 с.

56. Мостова С. М. Дискурс щоденника як наративізація особистого досвіду О. Гончара // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 2(66), 2019. С. 97-103.
57. Невська Ю. В. Дискурсиви в організації й авторизації епістолярного дискурсу: типологічно-прагматичний аспект (на матеріалі епістолярію М. Куліша): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова". Харківський нац. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2018. 287 с.
58. Ніка О. І. Теорія модусу в сучасній лінгвістиці // Українська мова. №2. К, 2011. С. 20-29.
59. Ожоган В. М., Кадочнікова О. П. Категорія авторизації в складних реченнях із пояснювальними відношеннями: семантичні та формальні особливості // Наукові записки НаУКМА. Том 137. Філологічні науки (Мовознавство). К., 2012. С. 102-104.
60. Падар Ю. А. Аксиологічність в українській мемуаристиці початку ХХ століття // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Вип. 25. 2012. С. 201-208.
61. Петрова Е. А. Модус и диктум как компоненты семантической структуры высказывания // Сборник научных трудов. 2017. С. 149-151.
62. Полюхович О. П. Національно-культурна ідентичність у щоденникових записах Олександра Довженка // Наукові записки НаУКМА. Літературознавство. Том. 1. 2018. С. 97-103.
63. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. 2-е изд. М.: СмартБук, 2009. 651 с.
64. Радзієвська Т. В. Дискурсивні простори: історико-лінгвістичний вимір. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. 323 с.
65. Радзієвська Т. В. Про один із напрямів сучасної лінгвістики тексту // Лінгвістика тексту: хрестоматія / Упорядники: А. Загнітко, Г. Монастирська. Донецьк: ДонНУ, 2009. С. 26-31.
66. Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації. К.: Інститут української мови, 2010. 193 с.

67. Радзієвська Т. В. Щоденникові записи і наративізація особистого досвіду // Стилїстика. № 7. 2008. С. 139-150.
68. Ригованова В. А. Зіставний аналіз категорії авторизації в українській та англійській мовах: структура та семантика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”. Горлівський держ. педагогічний ін-т іноземних мов, 2006. 22 с.
69. Рубчак Б. Живописаний Шевченко (“Журнал” як текст) // Світи Тараса Шевченка: Збірник статей до 175-річчя з дня народження поета / ЗНТШ. – Секція: Філологічна. Т. 214. Нью-Йорк, 1991. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/rubchak.htm> (дата звернення: 20.01.2022)
70. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
71. Симонова Т. Г. Мемуарная проза русских писателей XX века: поэтика и типология жанра: учеб. Пособ. Гродно: ГрГУ, 2002. 119 с.
72. Сирко І. Актуальні парадигми сучасного щоденникознавства // Рідне слово в етнокультурному вимірі. Дрогобич. 2015. С. 419-426.
73. Сирко І. Генеза жанру щоденника: історіографічний огляд // Українська мова. № 4. 2013. С. 43-102.
74. Степаненко М. І. Світ в оцінці Олеся Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника. Полтава: Шевченко Р. В., 2012. 284 с.
75. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. редакцією І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. 515 с.
76. Сыроватская Н. С. Авторизация: проблемы определения и научного описания на уровне предложения и текста // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. №12 (89). СПб: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. С. 250-265.
77. Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии // Форма в языке: грамматические значения. М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/sepir/05.php (дата звернення: 04.11.2021)

78. Телеки М. М., Шинкарук В. Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру. Монографія. К.: Миколаїв, 2007. 172 с.
79. Филатова В. В. Авторизация предложения в художественном тексте (на материале творчества Сергея Довлатова). Автореф. дис. ... канд. филол. наук Нижегород. гос. пед. ун-т. Н. Новгород, 2000. 20 с.
80. Шатілова О. С. Категорія авторизації в аспекті теорії функційно-семантичного поля // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. № 15. Том 1. Одеса, 2015. С. 88-90.
81. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення: монографія. Чернівці: Рута, 2002. 272 с.
82. Шинкарук В. Д. Репрезентація модусних категорій в сучасній українській мові // Мовознавство. № 2-3. 1999. С. 50-56.
83. Шмелева Т. В. Семантический синтаксис. Красноярск: Красноярский государственный университет, 1988. 48 с.
84. Burkitt I. Technologies of the self: Habitus and capacities // J. for the theory of social behaviour. Oxford, 2002. Vol. 32. № 2. P.219-237.

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема: Категорія авторизації у тексті щоденника

Сідак Ольга Артемівна

Факультет гуманітарних наук

Науковий керівник – Ясакова Н. Ю., доктор філологічних наук, доцент

Роботу присвячено дослідженню категорії авторизації на матеріалі

щоденникових записів українських письменників О. Довженка та О. Гончара. З'ясовано місце авторизації в системі категорії модусу й охарактеризовано класифікаційні й кваліфікаційні ознаки авторизації.

Аналіз досліджуваного матеріалу висвітлює ключову роль автора висловлення у створенні тексту, зокрема, щоденника, в якому особливо оприявнюється категорія авторизації.

На основі аналізу авторизованих конструкцій щоденників встановлено семантичні різновиди, засоби вираження та структурну реалізацію категорії авторизації. Виявлено специфіку авторизації в щоденниках О. Довженка та О. Гончара.